

Sociometrijski status učenika u kombiniranom razrednom odjelu

Taslak, Antonija

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:656830>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-04**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**SOCIOMETRIJSKI STATUS UČENIKA U
KOMBINIRANOM RAZREDNOM ODJELU**

Diplomski rad

Antonija Taslak

Zagreb, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**SOCIOMETRIJSKI STATUS UČENIKA U KOMBINIRANIM RAZREDNIM
ODJELJENJIMA**

Diplomski rad

Antonija Taslak

Mentor: dr.sc. Ivan Markić

Zagreb, 2019.

Sociometrijski status učenika u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Sažetak

Odlaskom u školu učenici ostvaruju intenzivnije socijalne odnose sa svojim vršnjacima iz razreda. Međutim, u seoskim školama koje se susreću s malim brojem učenika, škola je prisiljena spojiti dva ili više razrednih odjeljenja u jedan. U takvim situacijama učenici više ne idu isključivo sa svojim vršnjacima u razred, već i s mlađim ili starijim učenicima. Odnosi s drugim učenicima utječu na cjelokupan razvoj učenika te na izgradnju njegovog sociometrijskog statusa unutar kombiniranog razrednog odjeljenja. Ispitivanjem sociometrijskog statusa iskazuju se osjećaji sviđanja i nesviđanja učenika unutar razreda. Cilj ovoga diplomskog rada bio je istražiti i utvrditi socijalne odnose među učenicima kombiniranog razrednog odjela.

Ključne riječi: područne škole, kombinirani odjeli, socijalni odnosi, školski uspjeh

Sociometric status of students in combined classrooms

Abstract

By going to school, students develop more intense social relationships with their classmates. However, in rural schools that meet a small number of students, the school is forced to merge two or more class units into one. In such situations, students no longer exclusively go with their peers to class, but also with younger or older students. Relationships with other students influence the overall development of the student and the construction of his sociometric status within the combined classroom. Examination of sociometric status shows feelings of likes and dislikes of students within the class. The aim of this master's thesis was to investigate and determine the social relationships among student sin the combined class department.

Keywords: area schools, combined departments, social relations, school success

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Posebnosti rada u područnim školama	3
3. Kombinirani razredni odjeli	6
3.1. Modeli i načini spajanja učenika	7
3.2. Kombinirani razredni odjeli u koncepcijama alternativnih škola.....	8
4. Specifičnosti nastavnog procesa u kombiniranim razrednim odjelima.....	11
4.1. Struktura nastavnog procesa	12
4.2. Načini rada u kombiniranim razrednim odjelima	13
4.3. Prostorna organizacija.....	16
4.4. Prednosti i nedostaci rada u kombiniranim razrednim odjelima	18
5. Socijalni odnosi među vršnjacima.....	20
5.1. Razredni odjel kao mjesto socijalizacije.....	21
5.2. Vršnjački odnosi u razdoblju rane školske dobi	23
5.3. Sociometrijski status učenika.....	25
6. Metodologija empirijskog istraživanja.....	27
7. Rezultati istraživanja i rasprava	28
8. Zaključak.....	40
9. Popis literature.....	42
10. Popis tablica.....	46
11. Popis slika.....	47
12. Prilog	48

1. Uvod

Tijekom povijesti, pod utjecajem društveno-povijesnih promjena, škola se kontinuirano mijenjala promjenom funkcije i fizičkog prostora. Do institucionalizacije obrazovanja došlo je kada se umni rad odvojio od fizičkog. Kako se društvo podijelilo na klase, tako je i škola dobila klasni karakter. Na početku su samo privilegirani posjećivali škole, dok danas gotovo svi imaju mogućnost obrazovanja (Jelenić, 2012).

Pri svakom novom pokušaju reorganiziranja škole potrebno je uzeti u obzir kompleksnost prijašnjih pristupa strukturiranju i obradi odgojno obrazovnih sadržaja, kako ne bi došlo do reduciranja njezinih mogućnosti u suvremenom svijetu. Tradicionalna dostignuća usustavljaju se s novim znanjima i dostignućima u odgojno-obrazovnom procesu. Škola je dinamična organizacija i razvija se kao zajednica učenika i nastavnika, u kojoj učenik nije pasivni akter, već sudionik u ostvarenju pedagoškog procesa (Pivac, 2009). Izazovi s kojima se suvremena škola susreće su brojni, a jedan od njih su rad učitelja u *kombiniranim razrednim odjelima*.

Kombinirani razredni odjeli sastavljeni su od dva ili više razrednih odjela poučavanih od strane jednog učitelja. Samo organiziranje nastave time je otežano jer učitelj paralelno održava nastavu u više razreda. Općenito su malo istraživano područje u školskoj pedagogiji, iako su realnost hrvatskih škola. Kako se najčešće pojavljuju na selima, u područnim školama, odnosi između učenika i učitelja, učitelja i roditelja puno su bliži, nego u matičnoj školi koju pohađa znatno veći broj učenika. Ovaj diplomski rad bavit će se upravo odnosima učenika u kombiniranim razredima, odnosno ispitivat će njihove sociometrijske statuse.

Prihvaćenost učenika u razrednom odjelu potiče izgradnju samopouzdanja učenika te se lakše sklapaju prijateljstva s drugim učenicima. S obzirom da veliki dio dana provode u školi, pozitivno školsko ozračje pridonosi njihovom boljem školskom uspjehu. U suprotnom, učenik koji nije prihvaćen od ostalih osjeća se odbačenim i izoliranim te može pokazivati negativne obrasce ponašanja. Da bi se na to utjecalo, potrebno je obratiti pozornost na socijalne odnose unutar razrednog odjela, a tome pridonosi metoda

sociometrije. U ovom radu ispitivat će se socijalni odnosi učenika unutar kombiniranog razrednog odjeljenja.

Diplomski rad sastoji se od teorijskog i empirijskog dijela. U teorijskom dijelu navode se posebnosti rada u područnim školama, njihove specifičnosti i problemi s kojima se susreću. Nakon toga se detaljnije opisuju kombinirani razredni odjeli, modeli spajanja učenika te se navode razlike naspram klasičnih odjeljenja. Prikazana je i struktura nastavnog proces te načini rada u kombiniranim razrednim odjelima. Nakon toga se objašnjavaju socijalni odnosi među učenicima i opisuje razredni odjel kao mjesto socijalizacije. Sociometrijski status je produkt odnosa učenika u kombiniranim odjeljenjima.

U empirijskom dijelu rada predstavljeni su cilj i zadatak istraživanja, istraživačka pitanja te je opisan način provođenja istraživanja. Podaci koji su dobiveni sociometrijskim upitnikom te podaci o školskom uspjehu učenika su obrađeni i analizirani. Nakon toga slijedi rasprava, a diplomski rad završava sveukupnim zaključkom.

2. Posebnosti rada u područnim školama

Procesom industrijalizacije zemlje smanjio se postotak poljoprivrednika. Brojni ljudi sele iz sela u gradove, što se negativno odražava na seoske škole. U Njemačkoj 60-ih godina dolazi do zatvaranja brojnih takozvanih *područnih škola*. U to su se vrijeme pojavila mnoga tehnička pomagala pomoću kojih bi se efektivnije organizirala nastava i zbog financijskih troškova su pojedinci, pod opravdanjem da se u područnim školama manje uči, smatrali da bi se one trebale zatvoriti (Hausen, 2015). Zatvaranje područnih škola predstavlja veliki problem za roditelje koji su u tom slučaju prisiljeni voziti djecu u školu i dolaziti po njih. Putovanje školskim autobusom organizirano je za učenike predmetne nastave (od petog do osmog razreda), dok su učenici razredne nastave premladi da bi bez nadzora odraslih putovali iz jednog mjesta u drugo.

Male seoske škole nazivaju se područnim školama i uobičajeno su vezane uz jednu matičnu školu. U područnim školama najčešće je organizirana nastava do četvrtoga razreda, a u matičnoj od petoga do osmoga razreda za sve učenike područnih škola. Zajedno čine centralnu školu, osnovnu školu koja se sastoji od jedne matične i jedne ili više područnih škola (Bognar, 1982). Prema *Državnom pedagoškom standardu osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja* područna škola se definira kao:

...odgojno-obrazovna podružnica škole, smještena izvan sjedišta matične škole, a s kojom je programski i kadrovski povezana. Ustrojava se ukoliko upisnom kvotom osigurava broj učenika za najmanje po jedan razredni odjel od I. do IV., odnosno od V. do VIII. razreda te ukoliko ispunjava Standard za obavljanje djelatnosti.¹

Sukladno *Pravilniku o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi* kombinirani razredni odjel sastavljen od učenika dvaju razreda (od prvog do četvrtog razreda) može imati najviše 16 učenika. Također, razredni odjel od učenika triju razreda najviše 14, a od učenika svih četiri razreda najviše 12 učenika.²

¹https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2129.html

² Ibidem

U *Tablici 1* prikazan je broj područnih škola u Hrvatskoj po županijama (2017./2018.) koje su imale do pet učenika:

Tablica 1: Područne škole po županijama

Red.br.	ŽUPANIJA	BROJ PODRUČNIH ŠKOLA
1.	Zagrebačka	3
2.	Krapinsko-zagorska	1
3.	Sisačko-moslavačka	4
4.	Karlovačka	8
5.	Koprivničko-križevačka	3
6.	Bjelovarsko-bilogorska	6
7.	Primorsko-goranska	12
8.	Ličko-senjska	10
9.	Virovitičko-podravska	11
10.	Požeško-slavonska	3
11.	Brodsko-posavska	9
12.	Zadarska	5
13.	Osječko-baranjska	6
14.	Šibensko-kninska	9
15.	Vukovarsko-srijemska	6
16.	Splitsko-dalmatinska	11
17.	Istarska	7
18.	Dubrovačko-neretvanska	5
19.	Međimurska	1
	RH	120 škola

3

Možemo vidjeti da u Primorsko-goranskoj županiji postoji dvanaest područnih škola koje su imale do pet učenika. Sličnu situaciju možemo vidjeti i u Ličko-senjskoj, Virovitičko-podravskoj i Splitsko-dalmatinskoj županiji. U Krapinsko-zagorskoj i Međimurskoj županiji postoji tek jedna takva područna škola.

Navedeni prikaz područnih škola u Hrvatskoj pokazatelj je da one nisu rijetka pojava u školstvu te im se treba obratiti više pažnje u budućnosti.

Velik broj učitelja razredne nastave započinju s radom upravo u područnim školama. Pritom se po prvi puta susreću s kombiniranim odjelima te moraju organizirati nastavu s učenicima dvaju, triju ili četiriju razreda. O njihovu osposobljavanju za taj posao ne vodi se puno brige, a stručne literature je veoma malo (Bognar, 1982). Istraživanjem koje je provela Sušac (2013) nije utvrđena statistički značajna razlika u školskom uspjehu učenika kombiniranih razrednih odjela u odnosu na školski uspjeh učenika redovitih

³<http://sindikato-preporod.hr/wp-content/uploads/2017/09/359932777-Popis-Podru%C3%84%C5%A4nih-%C4%B9-kola-u-Kojima-Je-u-%C4%B9-k-God-2017-2018-Do-5-U%C3%84%C5%A4enika.pdf>

razrednih odjela. Rezultati pokazuju niži školski uspjeh učenika od petog do sedmog razreda kod obje skupine. Opadanje uspjeha nije značajno te se može smatrati posljedicom prelaska učenika iz razredne u predmetnu nastavu.

S obzirom da se područne škole nalaze u malim sredinama, učitelji tijekom rada razvijaju bliske odnose s učenicima i njihovim obiteljima. Suradnja s obitelji izvodi se na razini nekoliko roditeljskih sastanaka godišnje. Na roditeljskim sastancima, koji se održavaju najčešće četiri puta godišnje, razgovara se o svim važnijim pitanjima vezanim za odjeljenje ili grupu. Na početku školske godine roditelje se upoznaje sa planom i programom, raspravlja se o potrebi nabave potrebnog pribora za učenika, dok se na kraju godine analiziraju rezultati rada u protekloj školskoj godini. Također, tijekom godine rješavaju se problemi u odgojno-obrazovnom radu, individualnim razgovorima se prenose informacije o učenicima pojedinačno, dok se grupni razgovori vode se s roditeljima djece koja imaju isti ili sličan problem (Bognar, 1982).

Sve škole (pa i one područne) susreću se s problemima koji inhibiraju njezin razvoj i postizanje odgojno-obrazovnih ciljeva.

Materijalni uvjeti područnih škola često nisu zadovoljeni. Odnosno, škole su uglavnom stare, slabo održavane te loše opremljene nastavnim sredstvima i informatičkom opremom, što rezultira nejednake mogućnosti za učenje i nejednaku dostupnost sredstava. Ravnatelji su više posvećeni matičnim školama i njihov kontakt s učenicima područnih škola svodi se na posjete početkom i krajem školske godine, te uoči blagdana (npr. dolazak na školske priredbe). Jedan od načina za unaprjeđenje rada u područnim školama je poboljšanje postojećih materijalnih uvjeta. Osim uređenja učionica, izgradnje ili uređenja športske dvorane, podrazumijeva se i opremanje škole informatičkom opremom i vlastitom školskom knjižnicom (Bezinović i sur., 2010).

Iako područne škole predstavljaju financijski trošak za matičnu školu, one su velika prednost za lokalnu zajednicu. Naime, područne škole su često glavni nositelji raznih događaja koji se odvijaju unutar školskog prostora, a namijenjeni su svim mještanima. Učenici zajedno sa svojim učiteljima/učiteljicama organiziraju predstave, humanitarne akcije i različite proslave koje povezuju cijelu zajednicu. Iz toga proizlazi, da postojanje područnih škola osigurava ostanak mladih ljudi u malim sredinama i potencira razvoj tih sredina (Levak, 2017). Zatvaranje škole u zajednici može imati značajan negativan utjecaj

na društvenu strukturu mjesta te dovesti do naglog iseljenja mladih parova u potrazi za boljim mogućnostima za svoje dijete.

3. Kombinirani razredni odjeli

Prema *Pravilniku o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno-obrazovnoj skupini u osnovnoj školi* kombinirani razredni odjel definira se kao: (...) *razredni odjel sastavljen od učenika dvaju ili više razreda u kojem se izvodi nastava prema redovitom ili posebnom nastavnom programu.*⁴ S druge strane, temeljem istog pravilnika, redoviti razredni odjel obuhvaća od 14 do 28 učenika istog razreda.⁵ Hoće li u područnoj školi biti organiziran redoviti ili kombinirani razredni odjel, određeno je isključivo brojem učenika upisanih u prvi razred osnovne škole.

Kombinirani odjeli najčešće se organiziraju u manjim naseljima, dok je u svim malo većim sredinama broj učenika koji se upisuje u prvi razred osnovne škole uobičajeno dostatan za formiranje klasičnog razrednog odjela. Međutim, ono što im je zajedničko je da učenike podučava samo jedan učitelj. To znači, da u jednom kombiniranom odjelu, kojeg u ekstremnim slučajevima, mogu činiti učenici svih četiriju razreda (ukoliko je broj učenika u školi izrazito malen), na razini cijele škole može podučavati jedan učitelj. Stoga ne iznenađuje da je ponekad razlog organiziranja kombiniranih razrednih odjela nedostatak učitelja koji bi podučavali u takvim uvjetima.⁶

Ukoliko se u obzir uzme sama priprema nastave, učitelj u klasičnim razrednim odjelima za jedan nastavni sat priprema samo jednu nastavnu jedinicu, dok učitelj u kombiniranom odjeljenju mora pripremiti onoliko nastavnih jedinica, koliko je razreda. Dodatne poteškoće javljaju se zbog sve složenijih zahtjeva s kojima se učitelji susreću prilikom organiziranja nastave.⁷

Nadalje, organiziranje kombiniranih odjela može biti uvjetovano neravnomjernim upisom učenika u pojedini razred ali i ograničenim brojem učionica u školi. Pojedine

⁴https://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/propisi/Pravilnici_07.pdf

⁵ Ibidem

⁶ <http://multigrade.ioe.ac.uk/fulltext/fulltextBerrymixedage.pdf>

⁷ <http://multigrade.ioe.ac.uk/fulltext/fulltextBerrymixedage.pdf>

područne škole zapravo su prenamijenjene zgrade koje nužno ne raspolažu učionicom za svaki pojedini razred. Škole koje raspolažu sa samo dvije učionice, a školu pohađaju učenici svih četiriju razreda razredne nastave, prisiljene su formirati dva kombinirana odjela ili učenici nastavu pohađaju u matičnoj školi.

3.1. Modeli i načini spajanja učenika

Postoji više mogućnosti formiranja kombiniranih razrednih odjela, ovisno ponajviše o broju učenika. To znači da kombinirani odjel mogu činiti dva, tri ili četiri razreda.

Tako Bognar (1982) navodi primjere kombiniranih odjela s dva razreda, a to su:

1. I. i II. razred/ III. i IV. razred
2. I. i III. razred/ II. i IV. razred
3. I. i IV. razred/ II. i III. razred

U prvoj kombinaciji u kojoj se u odjeljenju nalaze učenici uzastopnih razreda prednost je bliža dob djece i sličnost nastavnog programa iz pojedinih predmeta. Time je jednostavnije organiziranje zajedničkog rada između učenika različitih razreda. S druge strane, to može predstavljati problem, osobito za mlađe učenike, jer može doći do interferencije sadržaja. Kao najveći nedostatak navodi se to što drugi razred nije dovoljno osposobljen za samostalan rad dok nastavnik radi sa prvim razredom koji tek započinje s učenjem, a u kombiniranim je odjelima to neizbježno.

U drugom slučaju u kojem kombinirani odjel čine učenici prvog i trećeg, odnosno drugog i četvrtog razreda, smanjena je mogućnost interferencije sadržaja koja se javlja u prvoj kombinaciji te je smanjena opasnost da se program svodi na program jednog od razreda. Odnosno, s obzirom da između nastavnih sadržaja ne postoji toliko sličnosti kao u prvom slučaju, navedeni razredi usredotočeni su na razumijevanje pripadajućeg nastavnog gradiva. Nedostatak ove kombinacije je što se najčešće provodi isključivo podijeljeni način rada, što za učitelja može biti iscrpljujuće.

Treća kombinacija iskorištava prednosti prvih dviju, zbog toga što jedan kombinirani odjel čine učenici prvog i četvrtog razreda između kojih postoji značajnija razlika u

nastavnom sadržaju, a drugi odjel čine uzastopno slijedeći razredi (drugi i treći). Pritom je olakšan rad s prvim razredom u kombinaciji s četvrtim, jer su stariji učenici već naučeni samostalnom radu i drugi i treći razred su bliski odjeli te se mogu provoditi brojne zajedničke aktivnosti. Ipak, kao što ova kombinacija iskorištava prednosti, tako sadrži i nedostatke prethodnih dviju kombinacija (Bognar, 1982).

S obzirom da se broj učenika u područnim školama s godinama smanjuje, sve su češće situacije kada se u prvi razred ne upiše nijedan učenik. Učenici se tada organiziraju u jedno kombinirano odjeljenje od učenika dvaju razreda (po uzoru na navedene kombinacije) i jedan klasični razredno odjel ili se učenici svih triju razreda spajaju u jedan kombinirani razredni odjel.

3.2. Kombinirani razredni odjeli u koncepcijama alternativnih škola

Razredno-predmetno-satni sustav u školstvu postoji više od 350 godina, a njegova unutarnja struktura dorađuje se sve do danas. Johann Friedrich Herbart i Tuiskon Ziller nastojali su učvrstiti koncept intelektualističke škole pa su svoju pedagogiju temeljili na učenju o formalnim stupnjevima. Tome su se snažno protivili Jean Jacques Rousseau, Johann Heinrich Pestalozzi i Friedrich Fröbel, koji svoju pedagogiju orijentiraju na drukčiji način poučavanja učenika (orijentacija na prirodu, igru i rad). Početkom 20. stoljeća povećavaju se nastojanja radikalizacije preobrazbe unutarnje strukture škole te su se neki od pokušaja zadržali sve do danas kao alternativne ili slobodne škole, a najpoznatiji su: projekt metoda, mannheimski sustav, Montessori-sustav, Freinetova škola, waldorfska škola, Dalton-plan, Jena-plan i Winnetka-plan (Matijević, 2001). Umjesto razredno-predmetno-satnog sustava navedene koncepcije nude nove prijedloge:

Sickinger u Mannheimu formira odjeljenja djece prema sposobnostima i školskom uspjehu, Maria Montessori preporučuje metodu s naglašenim individualnim radom na raznovrsnim materijalima, a Freinet propagira učenje u prirodi ili na prirodnim izvorima bez obveznih udžbenika (Matijević, 2001, 14).

Zajedničko svim alternativnim školama je da za cilj imaju razvoj potpunog potencijala učenika, njegove samostalnosti i odgovornosti. U potrazi su za prirodnijom i humanijom školom učenja, druženja, prijateljstva i kreativnosti.

Oni su svojevrsna pobuna zbog pretjeranog školskog pozitivizma, autoritarnosti, školskog birokratizma, didaktičkog materijalizma, nastavnog verbalizma, knjiškog i formalnog školskog učenja, kao i općega zastarjela javnog školstva.⁸

Kao primjer drugačije prakse formiranja razreda, neovisno o dobi učenika, mogu se izdvojiti pedagoške koncepcije Montessori-sustava i Jena-plana kao uzora kombiniranim razrednim odjelima. Važno je istaknuti da mješovite dobne skupine nisu bile formirane zbog manjka učenika, već zbog prednosti koje su pedagozi vidjeli u njima.

Maria Montessori rođena je u Italiji 1870. godine. Poznata je kao prva doktorica u Italiji, a osim za medicinu pokazuje velik interes za pedagogiju. 1907. godine otvara dječju kuću *Casa dei Bambini* u kojoj primjenjuje vlastite metode odgoja i materijala za rad (Matijević, 2001). Razvila je sustav koji se oslanja na učenja oca psihoanalize, Sigmunda Freuda, koji je povezo probleme iz djetinjstva sa poteškoćama u odraslom životu. Isticala je važnost zadovoljavanja svih razvojnih faza dječje osjetljivosti kako bi se smanjili ili potpuno uklonili uzroci budućih problema. Ključne stavke za to su poticajna okolina i učitelj (Jagrović, 2007). Pod poticajnom okolinom podrazumijevaju se materijali prilagođeni dobi i tekućim razvojnim potrebama djeteta:

Mogu se razlikovati faze osobite osjetljivosti za razvoj koordinacije, za razvoj smisla za red, upotrebe osjetila, jezika, apstraktnog mišljenja, osjećaja za moral itd. Zadaća se odgoja i obrazovanja sastoji u osiguravanju poticaja primjerenih razvoju danih faza. Tu će ulogu izvršiti pažljivo odabrani materijali (Matijević, 2001, 38).

Montessori je značajan utjecaj ostvarila i u školi. Zalagala se za individualizaciju u nastavi, jer je smatrala da za poticanje razvoja djeteta nisu prikladni ni frontalna nastava niti nastavni sati, zbog toga što se od svih učenika očekuje da u isto vrijeme započnu i završe s aktivnim radom (Matijević, 2001).

⁸ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2013>

Razrede u Montessori školama činili su učenici triju različitih uzrasta. Ona je smatrala da u mješovitim razredima učenici uče jedni od drugih na način koji ni učitelji ni roditelji ne mogu zamijeniti. S jedne strane dolazi do *učenja putem imitacije* u kojemu mlađi imitiraju starije učenike i pritom uče, dok s druge strane dolazi do efekta *učenja putem poučavanja*; stariji učenici prvo moraju vlastito znanje sistematizirati kako bi ga prenijeli na mlađe (Hausen, 2015).

Pedagoška koncepcija Marije Montessori može se usporediti s R. Brownovom (2006) teorijom socijalnog identiteta, koji je smatrao da se razlike između dviju grupa mogu smanjiti dovođenjem istih u neposredan kontakt gdje se od sudionika očekuje suradnja. Takvim postupcima se prethodno negativni stavovi pretvaraju u pozitivne.

Drugi primjer je pedagoški koncept Jena-plan kojeg je 1924. godine u Njemačkoj razvio Peter Petersen. Od samog početka razvoja pedagoških reforma zaokupljen je istraživanjem školske prakse. Cilj njegova znanstvenog rada bila je radikalna promjena školske prakse u kojoj djeca uče gradivo napamet i poticanje cjelokupnog razvoja djeteta. Petersen se zalagao za to da se škola približi obiteljskoj atmosferi i načinu odgoja. Način takva obrazovanja zahtijevao je prilagodbu razredno-predmetnog sustava te često rezultirao stvaranjem razrednih odjeljenja djece više uzrasta, kao što je to slučaj i u obitelji (npr. bratsko-sestrinski odnosi). U jednoj desetogodišnjoj narodnoj školi u Njemačkoj formirao je sljedeće skupine učenike: prvu skupinu čine učenici od prvog do trećeg razreda (mlađa skupina), drugu skupinu učenici od četvrtog do šestog razreda (srednja skupina), te skupina sedmog i osmog (viša skupina) ili od osmog do desetog razreda (omladinska skupina) (Matijević, 2001).

Grupiranje učenika u prvom je planu određeno učenicom, a ne nastavnim programom. Smatrao je da grupacija učenika s obzirom na godište svim učenicima nameće iste ciljeve koji se moraju ostvariti u isto vrijeme, čime se narušava školsko ozračje, odnosno dolazi do međusobnog nadmetanja učenika (Gregić, 2013).

U svojoj teoriji nastave Petersen ističe ulogu igra i rada, a osobita se pozornost posvećuje razgovoru. Naime, djeca trebaju naučiti iskazati vlastite osjećaje i razmišljanja, a također trebaju naučiti slušati druge (Matijević, 2001, 49).

4. Specifičnosti nastavnog procesa u kombiniranim razrednim odjelima

Nastavni proces u kombiniranim razrednim odjelima ima niz specifičnosti koje ih razlikuju od klasičnih razrednih odjela. Petrović (2010), vodeći se vlastitim iskustvom rada u područnoj školi te u kombiniranom razrednom odjelu, ističe kako je uloga učitelja iznimno važna jer se od njega očekuje spretnost te snalažljivost u organizaciji nastave, kako se nijedan razred, odnosno nijedan učenik ne bi osjećali zapostavljenima. Osim toga, ono što kombinirane odjele čini posebnima je brza uspostava komunikacije, pomaganje i međusobno uvažavanje učenika.

Međutim, u kombiniranim odjelima učenici često nesvjesno usvajaju nastavne sadržaje starijih razreda ili ponavljaju već naučeno. S druge strane se nedovoljno provodi nastava s mlađim učenicima, što utječe na sporiji razvoj kulture govora te ujedno i na niže samopouzdanje učenika. S obzirom na to da među učenicima postoje velike individualne razlike pri dolasku u školu, javlja se potreba za individualizacijom odgojnog i obrazovnog rada.

U *obrazovnom radu* učenicima većih sposobnosti može se osigurati brži napredak u nastavi nekog predmeta tako da uče program svog i dio idućeg razreda, dok slabiji učenici uče samo program svoje godine. Drugi način za ostvarivanje napretka kod učenika je da svi uče isti program, ali im se prilagođava opseg i dubina sadržaja. Nadalje, može se izvoditi *nastava na više razina* prema zahtjevnosti sadržaja tako da u indirektnom dijelu nastave učenici dobiju zadatke prilagođene njihovim mogućnostima. Također, učitelji pri zajedničkom radu mogu podijeliti *zadatke prema učenikovim sklonostima* te ih na taj način motivirati na rad, dok se za naprednije učenike i razvoj njihovih mogućnosti organizira dodatna nastava. Individualizacija učenika s posebnim potrebama još nije adekvatno riješen problem, što najveće posljedice ostavlja na samu djecu. Zbog toga je potrebno stvoriti takve uvjete rada koji učitelju omogućuju da s njima može raditi individualizirano (Bognar, 1982). Oslanjajući se na individualizaciju rada, Petrović (2010) predlaže pisanje priprema za svakog učenika, a ne za svaki nastavni sat i svaki razred.

Individualizacija odgojnog rada pretpostavlja dobro poznavanje učenika i njegovih sposobnosti. Proces poučavanja oblikuje se uvažavajući pritom jedinstvenost

svakog učenika. Također, učenici u kombiniranim razrednim odjelima u određenoj razini sudjeluju u izboru aktivnosti i nastavnih sadržaja.⁹

4.1. Struktura nastavnog procesa

Ne postoji mnogo novijih izvora koji opisuju način provođenja nastave u kombiniranim razrednim odjelima. Bognar (1982) nastavu u tim odjelima svodi na mali sat koji se odnosi na pojedini nastavni sat i veliki sat, nastavni sat u cijelom odjelu. Autor (1982) prikazuje koncept strukturiranja nastave u kombiniranom odjelu od tri razreda koji je temelj strukturiranja nastavnog procesa.

Pritom je najvažnije da učitelj s jednim odjeljenjem izvodi direktan način rada (neposredan rad s učenicima), dok s druga dva odjeljenja organizira samostalan rad (indirektna nastava). Na taj način osigurava realizaciju nastavnog programa u svim razredima. Jednako se može organizirati nastava u kombiniranom odjelu s dva ili četiri odjeljenja učenika, samo će o broju razreda ovisiti kompleksnost organizacije sata.

Najveći organizacijski problemi javljaju se na početku i na kraju nastavnoga sata. Kako bi se ti problemi riješili, učitelj može zajednički otvoriti i zaključiti sat s cijelim kombiniranim odjelom. S obzirom da su učenici kolektiv i slušaju jedni druge, cijeli odjel može zajednički uvesti u temu nastavne jedinice koja će se u glavnom dijelu sata obrađivati različito u svakom razredu. Na taj način može se maksimalno iskoristiti vrijeme rada s učenicima. Primjerice, na satovima tjelesnoga odgoja, u glazbenim aktivnostima i pri obradi nekih aktualnih tema, učitelj može veliki sat svesti na mali sat, tako da svi uče isto. Naravno, takva organizacija nastavnog sata, zbog razlike u dobi učenika, ne može se izvoditi često te je potrebno organiziranje maloga sata koristeći direktan i indirektan način rada s učenicima (Bognar, 1982).

Prilikom organiziranja indirektna nastave može se javiti dosada ili nezaposlenost kod učenika, jer je teško uskladiti vremenske etape direktne i indirektna nastave koje ne ovise samo o kvaliteti organizacije nastavnog sata učitelja, već i o pojedinim učenicima. Na početku prvog razreda etape su više neusklađene, jer učitelj ne poznaje dovoljno nove

⁹http://www.skole.hr/obrazovanje-i-tehnologija?news_id=12911

učenike, no s vremenom se ta razlika smanjuje. Nadalje, problemi se javljaju kada se učenike zaposli samo kako bi bili tih dok učitelj radi s drugim razredom, a zadatak ne ispunjava ciljeve odgojno-obrazovnoga procesa.

Kao jedno od rješenja, noviji izvori predlažu da se učenicima s kojima se provodi samostalan rad pruži kontrolirani pristup internetskim obrazovnim sadržajima i didaktičkim materijalima. Pritom ih se treba osposobiti da razlikuju važne informacije od onih manje važnih kako bi kvalitetno proširili svoje znanje te stekli sposobnosti za samostalan rad, koji je u kombiniranim odjelima iznimno važan (Petrović, 2010).

Tome svjedoče i iskustva jedne učiteljice koja savjetuje da se učenike što prije osamostali, kako bi se olakšao rad i učiteljima i učenicima. Autorica ističe važnost odlazaka na stručna usavršavanja na kojima se osim upoznavanja s novim mogućnostima odgojno obrazovnog procesa, upoznaju drugi učitelji, od kojih neki također rade u kombiniranim odjeljenjima. Osim toga, predlaže suradnju s roditeljima i predškolskim ustanovama u lokalnoj zajednici, jer će ta djeca biti budući učenici u područnoj školi s kojima će zajedno provesti idućih nekoliko godina. Prednosti ranijeg upoznavanja učitelja s učenicima su i u tome da se smanji strah od prelaska iz vrtića u školu.¹⁰

4.2. Načini rada u kombiniranim razrednim odjelima

Dok se nastava u redovitim razrednim odjelima odvija isključivo između učitelja i učenika istog razreda, prilikom organiziranja nastave u kombiniranim razrednim odjelima, učitelj mora uzeti u obzir specifičnosti svakog razreda. Njegov rad je time znatno otežan, jer u jednom nastavnom satu mora realizirati više nastavnih jedinica. Pritom je težište rada usmjereno na učenike koji uče novu nastavnu jedinicu, dok ostali ponavljaju i vježbaju (Bognar, 1982).

¹⁰ <https://www.skolskiportal.hr/clanak/3866-20-korisnih-savjeta-za-rad-u-kombiniranom-odjelu/>

Bognar i Matijević (2002; prema Solić, 2015) socijalne oblike aktivnosti učenika dijele na frontalnu nastavu, individualnu nastavu, aktivnosti u paru, grupni oblik i pedagošku radionicu.

Frontalna nastava najčešće je najzastupljeniji oblik poučavanja. Ujedno je i najprikladniji za redovne razredne odjele zbog toga što učitelj u isto vrijeme može poučavati veći broj učenika. Iako frontalna (direktna) nastava ima određene nedostatke (isticanje pojedinaca, pasivnost ostalih učenika), oni se mogu otkloniti u slučajevima kada: frontalna nastava ne dominira cijelom nastavom, kada je dobro osmišljena ili se izmjenjuje s indirektnom nastavom, usmjerenom na učenike (Mattes, 2007; prema Solić, 2015). U kombiniranim odjelima nastava se uvijek odvija izmjenom direktne i indirektno nastave. Petrović (2010, 268) ističe kako: „*Niti jednog trenutka, niti jedan razred ili učenik ne bi smio biti bez svog zadatka, obveze ili zaduženja*“, zbog čega rad u kombiniranim odjelima smatra jednim od složenijih oblika neposrednog rada s učenicima.

Individualan rad učenika na nastavi zove se još tihi rad, jer učenik samostalno obrađuje neki zadatak i u pravilu ne razgovara s drugima. S obzirom na to da brojni autori smatraju kako ovaj oblik rada može dovesti do jačanja individualnosti učenika i zatvaranja u sebe, predlažu aktivnosti u paru, koje potiču suradnju i intenzivnu komunikaciju između učenika. Okupljanje većeg broja učenika pod jednu skupinu predstavlja drugi oblik socijalne aktivnosti učenika i naziva se učenje u skupinama ili grupno učenje. U slučaju kada je grupno učenje dobro organizirano, pomaže pri razumijevanju nastavnih sadržaja, povećava se prihvaćanje od drugih i učenike potiče na preuzimanje odgovornosti (Solić, 2015). Kao jedan od problema organiziranja grupnog rada u kombiniranim odjelima ističe se nedovoljan broj učenika za formiranje grupa. U takvim slučajevima sugerira se rad u parovima.

Prilikom planiranja nastave učitelj se mora usmjeriti na ostvarivanje odgojno-obrazovnih zadataka u nastavi i ne koristiti indirektno oblike poučavanja kako bi utišao učenike. Tako Petrović (2010) razlikuje nekoliko strategija poučavanja primjerene manjim skupinama učenika.

Aktivno učenje kojim se, postavljanjem raznih zadataka, može aktivirati mašta i kojim se usvajaju odgojno-obrazovni ciljevi. Učenici stvaraju vlastite predikcije i scenarije u svrhu

učenja („brainstorming“ i „brainwriting“). Vizek-Vidović i sur. (2002) objašnjavaju da aktivno učenje:

Razumijeva visok stupanj samostalnosti u učenju. Učenici imaju mogućnost primjene raznovrsnih misaonih strategija koje mu omogućavaju uočavanje bitnoga u gradivu, raščlanjivanje i usporedbu informacija koje će povezati s već postojećim znanjima te kritičku prosudbu njihova značenja. Tako pohranjene informacije lako su dostupne i učinkovito se mogu primijeniti u rješavanju novih problema i snalaženju u novim situacijama. (prema Solić, 2015, 9).

Jedan od oblika aktivnog učenja je projektna nastava, koja predstavlja smisleno isplaniran projekt u kojem učenici grupno ili samostalno istražujući dolaze do novih spoznaja (Munjiza i sur, 2007; prema Solić, 2015).

Sljedeća strategija je *učenje rješavanjem problema i istraživanjem*, čiji je cilj usvajanje načina kojima se dolazi do novih spoznaja. Učenik treba otkriti problem i riješiti ga, a učitelj je u tom procesu pomagač koji kod učenika potiče da već stečeno znanje primjeni na problemu. Spoznaje do kojih samostalno dolazi dugotrajnije se zadržavaju u pamćenju i motiviraju ga za daljnje učenje. U klasičnoj nastavi učitelj često nema dovoljno vremena za organiziranje samostalnih aktivnosti učenika, dok u kombiniranom odjelu učitelj poučava manji broj učenika te više vremena može posvetiti individualnom pristupu učenicima.

Korelacijsko-integracijska nastava je strategija koja povezuje nastavne sadržaje iz više nastavnih cjelina te je kao takva veoma pogodna za rad u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Učenici različite dobi angažiraju se i međusobno surađuju u zajedničkim aktivnostima. Tako učenici nižih razreda rade uvod u lekciju koju stariji učenici proširuju novo stečenim znanjima. Korelacijsko-integracijska nastava prikladna je za unutarpredmetno i međupredmetno prožimanje i povezivanje sadržaja (Šimunović i Blekić, 2012).

Primjena *individualnog učenja i poučavanja* potiče učinkovitu i ekonomičnu raspodjelu vremena u nastavi.¹¹ Osim što ova metoda razvija samostalnost u radu kod učenika,

¹¹ <https://www.living-democracy.hr/textbooks/volume-1/part-2/unit-4/chapter-2/lesson-4/>

učitelji koriste ovu strategiju kako bi mogli obraditi nastavnu jedinicu s jednim razredom, dok drugi samostalno rade.

Igre i simulacije u nastavi potiču kreativnost, originalnost i kooperativnost kod učenika. Osim što su praktične za učenje i provjeru znanja, pomažu stvaranju pozitivne razredne klime. To mogu biti igre natjecateljskog karaktera, suradničke igra, igranje uloga i sl. (Petrović, 2010).

Kombinirani razredni odjeli idealna su prilika da učenici kroz samostalan i istraživački rad, projektnu nastavu, igru i sl. razvijaju divergentno mišljenje, koje učenicima pomaže da u novim i nepoznatim situacijama pronađu višestruka rješenja za neki problem. Sveukupno gledajući, važno je naglasiti da se navedene strategije ne mogu primijeniti pri poučavanju svih predmeta. Odnosno, koliko će njihovo provođenje biti uspješno ovisi o karakteristikama i dobi učenika, a učitelj je taj koji svaku metodu treba prilagoditi grupi.

4.3. Prostorna organizacija

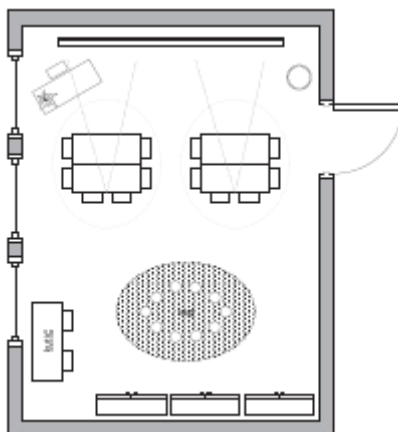
S obzirom da kombinirane razredne odjele čine učenici više razreda, potrebno je prilagoditi raspored klupa u učionici, kako bi se izbjegla interferencija različitih nastavnih sadržaja.

Većina područnih škola raspolaže s jednom ili dvjema učionicama u kojima se može organizirati nastava. Od velike važnosti je veličina namještaja, koja treba odgovarati učenicima svih razreda. S obzirom da kombinirani odjeli uglavnom imaju od 10 do 15 učenika, ostaje dovoljno prostora za dodavanje tepiha za sjedenje u krugu, koji može poslužiti za igranje. Na zidnim pločama mogu se izvjesiti radovi učenika, a njihov sadržaj bi valjalo mijenjati svakih desetak dana, ovisno o mogućnostima nastavnika. Stolovi trebaju biti raspoređeni tako da učenici jednog razreda gledaju jedno drugom u lice. Grupe trebaju biti fizički udaljene kako bi se na nastavnom satu što manje međusobno ometali (Lučić i Matijević, 2004).

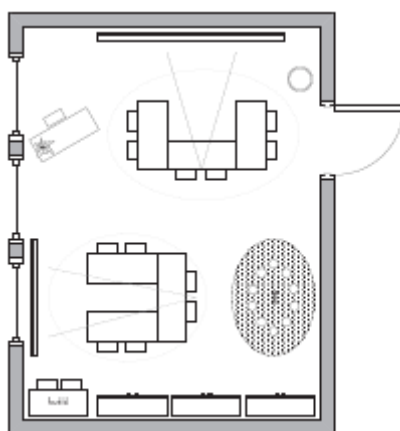
U učionici u kojoj je školska ploča smještena na jednom zidu učionice, stolovi se formiraju tako da svi učenici kombiniranog odjela imaju pregledan pogled prema ploči.

Ukoliko učionica ima dvije ploče smještene na različitim zidovima, tada je svaki razred grupiran i usmjeren na svoje ploču (Sušac, 2013).

Na sljedećim slikama prikazani su prostorni rasporedi učionice s jednom (vidi *Sliku 1.*), odnosno dvije ploče (vidi *Sliku 2.*) u kombiniranom razrednom odjelu.

Slika 1. Prostorni raspored učionice s jednom pločom (Sušac, 2013)

Slika 2. Prostorni raspored učionice s dvije ploče (Sušac, 2013)

U prvom slučaju, kada se u učionici nalazi jedna školska ploča (vidi *Sliku 1.*) klupe su raspoređene tako da je pogled svih učenika usmjeren na ploču. Razredi su podijeljeni na stupce te se jasno može razlikovati postojanje više grupa, odnosno razreda. Učiteljeva klupa nalazi se odmah pored ploče tako da sva pozornost učenika bude usmjerena na njega i na sadržaj na ploči. U drugom slučaju (vidi *Sliku 2.*), svaki razred pogledom je usmjeren na vlastitu školsku ploču, a klupa učitelja smještena je između grupa.

Zidovi učionice za kombinirane odjele trebali bi biti ugodnih toplih boja, te osim ploča i panoa, ne bi trebala biti natrpana slikama, kalendarima ili cvijećem. Na prikladnom mjestu (svima vidljivom) trebao bi se nalaziti zidni sat koji osposobljuje učenike za racionalno korištenje vremena (Bognar, 1982).

Matijević navodi kako se (2001, 38): *Mogu [se] razlikovati faze osobite osjetljivosti za razvoj koordinacije, za razvoj smisla za red, upotrebe osjetila, jezika, apstraktnog mišljenja, osjećaja za moral itd. Zadaća se odgoja i obrazovanja sastoji u osiguravanju poticaja primjerenih razvoju danih faza.*

Zajedničkim djelovanjem nastavnika, učenika, roditelja i ostalih mještana škola se može urediti i opremiti nastavnim izvorima u svrhu stvaranja ugodna i kvalitetna okruženja za svu djecu (Lučić i Matijević, 2004).

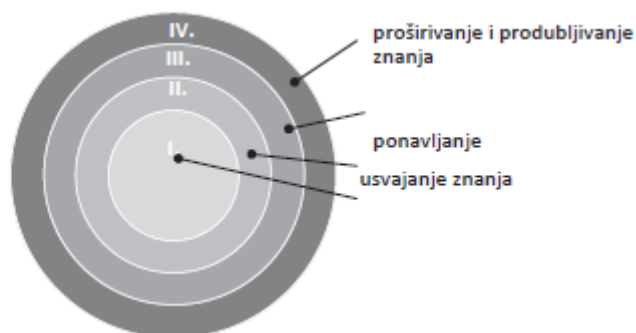
4.4. Prednosti i nedostaci rada u kombiniranim razrednim odjelima

Iako se na kombiniranu nastavu često gleda kao na problem u školstvu, ona pruža brojne prednosti, kako za nastavnike tako i za učenike. Tako je uočena brža i uspješnija socijalizacija učenika koji obično žive u istom naselju, gdje zajednički provode slobodno vrijeme, a boravak u kombiniranim odjeljenjima samo jača emotivnu povezanost i empatiju između njih (Lučić i Matijević, 2004). Iz toga proizlazi da učenici u područnim školama, osobito u kombiniranim odjelima, pretežito imaju bliske odnose te sklapaju čvrsta prijateljstva. Prelaskom u matičnu školu ne gube kontakt, nego i dalje pružaju uzajamnu potporu u novoj sredini.

S obzirom na specifičnost nastavnog procesa, učenici su naučeni da se dogovaraju i međusobno upućuju na nastavi. Tijekom rješavanja zadataka pomažu jedni drugima te se kroz taj zajednički rad razvija osjećaj samopouzdanja i zadovoljstva postignutim (Lučić i Matijević, 2004). Takav način rada najčešće se primjenjuje kada više učenika treba sličnu pomoć i tada stariji učenici imaju priliku pokazati naučeno, utvrditi znanje i prenijeti ga na učenike mlađe dobi (Matijević, 2001).

Prednost pred klasičnim razredima učenici kombiniranih odjela imaju u stupnju samostalnosti. Dok učitelj poučava učenike jednog razreda, drugi na samostalan način

uče, koriste knjige i rješavaju probleme. Spontano proširuju nastavne sadržaje onima od drugog/drugih razreda, tako što ih ponekad svjesno, ali i nesvjesno percipiraju. *Slika 3.* prikazuje širenje i produbljivanje znanja učenika koje se javlja zbog veće potrebe za integracijom nastavnih sadržaja (Lučić i Matijević, 2004). Osim toga, učenici vrlo rano shvaćaju potrebu pomnog slušanja i aktivnog rada. Praksa pokazuje da su učenici koji su razrednu nastavu pohađali u kombiniranom odjelu bolje pismeno osposobljeni od učenika u redovitim odjelima, upravo iz razloga što se zbog specifičnih uvjeta nastava češće odvija pisanjem u samostalnom radu ili u paru i grupi (Sušac, 2013).

Slika 3. Širenje i produbljivanje znanja prikazano koncentričnim krugovima (Sušac, 2013)

Rad učitelja u kombiniranom odjelu otežan je u usporedbi s radom u čistim odjeljenjima. Od njega se očekuje veći stupanj organizacije, pripreme i realizacije nastave. Tako pri samom provjeravanju rješenja zadataka učitelj obilazi svakog učenika iz jednog odjeljenja, a zatim na isti način provjerava rješenja drugog/drugih odjeljenja. To od njega zahtjeva puno vremena i posvećenosti, što je ujedno veoma stresno (Lučić i Matijević, 2004). S druge strane, učitelji u područnim školama zbog malog broja učenika uglavnom rade u jednoj smjeni, što im olakšava organiziranje obveza u poslovnom i privatnom životu. Nadalje, jednostavnije uspostavljaju kontakt s roditeljima učenika s obzirom da su područna škola i lokalna zajednica izrazito povezani.

Nasuprot tome, nepovoljni materijalni položaj, zastarjelost škole i manjak digitalnih sredstava mogu imati negativan utjecaj na motiviranost učenika u područnim školama. Zadovoljenjem tih uvjeta mogu se poboljšati rezultati učenika kombiniranih

odjela te se jednostavnije mogu provoditi zajedničke aktivnosti više područnih škola ili na razini matične škole.

Daljnje nefunkcionalnosti uočene su prilikom češćeg organiziranja posredne nastave od neposrednih nastavnih oblika i frontalne nastave - učenici kombiniranih odjela rjeđe se usmeno izražavaju što može predstavljati problem pri prelasku u matičnu školu u kojoj se po prvi put susreću s većom skupinom mladih. Također, struktura nastavnog procesa u klasičnim odjelima razlikuje se od onog u kombiniranim odjelima. Dakle, govorno izražavanje učenika u kombiniranoj nastavi provodi se isključivo u obradi zajedničkih ili sličnih tema (Sušac, 2013). Ukoliko je u kombinaciji prisutan prvi razred, onda je za drugi/druge razred/e posredna nastava još učestalija (Lučić i Matijević, 2004).

Osim toga, učenici područnih škola naviknuti su da dobivaju stalnu pažnju od učitelja, što u klasičnim razredima, gdje je broj učenika u razredu puno veći, nije uvijek moguće. Posljedica te promjene može biti izolacija učenika od drugih, osjećaji usamljenosti ili ljutnje.

Sušac (2013) je u svom istraživanju analizirala uspješnost učenika koji pohađaju nastavu u kombiniranim odjelima u jednoj osnovnoj školi. Na pitanje smatraju li da je početak školovanja u kombiniranom odjelu bio prednost ili nedostatak, jedan od ispitanika ističe socijalnu prednost kombiniranih odjela:

Smatram da je početak mog školovanja u kombiniranom odjelu bio prednost jer smo se međusobno družili, imali skupne igre i zadatke te mislim da smo mi mlađi mogli puno naučiti od starijih. Mogli smo pratiti njihov plan i program ako smo svoj već svladali. U takvom okruženju mogli smo se brže razvijati na sve načine, a ponajviše intelektualno. (M.A.)

5. Socijalni odnosi među vršnjacima

Od najmlađih dana pa sve do starosti, čovjek ima potrebu okružiti se s drugim ljudima kako bi zadovoljio svoje fiziološke, emocionalne i socijalne potrebe. S obzirom na životni

stadij čovjeka, zadovoljavanje prethodno navedenih potreba ovisiti će o raznim socijalizacijskim faktorima. Uklapanjem u socijalnu sredinu dolazi do suočavanja sa različitim situacijama, gdje se javlja suradnja i pomaganje, a ponekad i nadmetanje i rivalstvo (Klarin, 2004).

Za razumijevanje socijalnih odnosa među vršnjacima potrebno je definirati sam pojam socijalizacije:

Socijalizacija se u najširem smislu definira kao proces tijekom kojeg ljudi stječu stavove i vrednote određene kulture te uče ponašanja koja se smatraju prikladnima za pojedince, članove određenog društva (Raboteg-Šarić, 1997, 423).

Ljudi se tijekom cijelog života, u ranom i kasnom djetinjstvu, adolescenciji, mlađoj, srednjoj i starijoj odrasloj dobi socijaliziraju te usvajaju znanja i obrasce ponašanja koji pripadaju odgovarajućem uzrastu. Iako se u prošlosti socijalizacija promatrala kao jednosmjernan proces pri kojem odrasli roditelji, vršnjaci i škola utječu na ponašanje djeteta, danas postoje podaci koji pokazuju da u socijalizaciji postoji uzajaman odnos, odnosno da djeca imaju utjecaj na druge sudionike interakcije (Raboteg-Šarić, 1997).

Janković ističe (1996; prema Huklek, 2017) da je socijalizacija najizraženija u prvim godinama života djeteta, kada dijete usvaja higijenske i druge navike, oblikuje svoje ponašanje i upoznaje okolinu i ljude u njoj. Pritom najveći utjecaj na učenje socijalnih vještina imaju upravo modeli iz okoline. Loša prilagodba okolini rezultira nisku razinu interakcije, stidljivost ili agresivnost. Stoga je potrebno isticati važnost istraživanja procesa socijalizacije, ne bi li se dobio uvid u postojeće (aktualno stanje), ali i smanjilo razvijanje ovakvih problema kod učenika (Huklek, 2017).

5.1. Razredni odjel kao mjesto socijalizacije

Škola je odgojno-obrazovna zajednica u kojoj učenici stječu kognitivne i socijalne kompetencije, što znači da se osim obrazovanja, u školi odvija i proces socijalizacije.

Djeca po prvi put započinju uspostavljati intenzivnije socijalne odnose s drugim učenicima, a njihov utjecaj na ponašanje izrazito je velik te se mijenja s godinama. Tako je Francuz Roger Cousinet, prilikom istraživanja ponašanja učenika u grupama, opazio kako učenici do devete godine veću pozornost pridaju predmetima oko sebe, a tek se od devete godine budi zanimanje za druge učenike (Lučić i Matijević, 2004).

U komunikaciji s vršnjacima, učenici razvijaju osjećaj samopouzdanja, kompetentnosti i samostalnosti. Unatoč razlike u dobi, učenici u kombiniranim razrednim odjelima postižu brzu i uspješnu socijalizaciju kao rezultat uzajamnog pomaganja i uvažanja mlađih i starijih učenika (Petrović, 2010). Obiteljsko ozračje koje se razvija u kombiniranim odjeljenjima dovodi do predanosti i njegovanju odnosa između učenika i učitelja.¹² Tako škola treba biti prosocijalna zajednica (učenika, učitelja i roditelja) koja teži stvaralačkoj suradnji i komunikaciji (Buljubašić-Kuzmanović, 2010).

Jurčić (2012; prema Huklek, 2017) ističe važnost razredne kohezivnosti, koja podrazumijeva zajedničko djelovanje usmjereno ka zajedničkom cilju, a temelji se na međusobnoj komunikaciji. Učenici koji nemaju visoku razinu socijalne kompetencije iskazuju poteškoće prilikom iznošenja svojih iskustava i znanja. Sve to otežava adekvatno socijaliziranje učenika.

Iako je utjecaj članova grupe u srednjem djetinjstvu (školska dob) snažniji od utjecaja učitelja, on se ne može zanemariti. Učitelj je taj koji iznova potiče komunikaciju i suradnju između učenika, što dovodi do formiranja pozitivnog stava prema školi, učenicima, učitelju, roditeljima te potiče razvoj socijalnih kompetencija (Huklek, 2017). Djelovanje učitelja u kombiniranim razrednim odjelima treba biti u funkciji osamostaljenja učenika i poticanja interakcije između dobnih skupina kroz podučavanje. Zbog toga je važno da učitelj dobro ovlada strategijama obrazovanja primjerenih manjim skupinama učenika (Petrović, 2010).

Slijedom navedenoga, kvaliteta vršnjačkih odnosa u razrednom odjeljenju ima velik utjecaj na zadovoljstvo učenika. Ukoliko ti odnosi ispunjavaju učenike, njihovo ponašanje će biti pod pozitivnim utjecajem i motivirano na aktivnost i pritom će se

¹² <http://ecrp.uiuc.edu/v1n1/mcclellan.html>

zadovoljiti potrebe za sigurnošću, ljubavlju, pripadanjem, potrebe za poštovanjem i samoostvarenjem te fiziološke potrebe (1996; prema Buljubašić-Kuzmanović, 2010).

Po *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (čl. 19.)¹³ je prihvaćeno i važeće formiranje razrednih odjeljenja s obzirom na dob učenika, što kombinirane razredne odjele čini specifičnima, samim time što je formiranje takvih odjela nastalo zbog posebnih uvjeta, a ne zbog zakona. Odnosi između članova grupe izrazito s bitni, zbog toga što učenici na nastavi provode veći dio dana, u trajanju od nekoliko godina. Brojni teoretičari tvrde da je za razvoj kognitivnih sposobnosti kod djece važan socijalni razvoj te se tako na kombinirana razredna odjeljenja može gledati kao pružanje bogatog i složenog okruženja koje pridonosi većem socijalnom stanju i većim kognitivnim sposobnostima.¹⁴ Ispitivanjem kvalitete socijalnih odnosa između učenika u kombiniranim odjelima dobivaju se informacije o povezanosti cijele skupine i njenih članova.

5.2. Vršnjački odnosi u razdoblju rane školske dobi

Proces socijalizacije kod djece je kompleksan, a njegovo ispitivanje i istraživanje značajno je za svako društvo i s time povezanim društvenim normama i vrijednostima. Školske i predškolske ustanove imaju posebnu važnost u procesu socijalizacije djece, samim time što se djeca po prvi puta odvajaju od svojih roditelja i puno više vremena provode sa svojim vršnjacima. Njihov međusoban utjecaj i izgradnja ličnosti koja proizlazi iz vršnjačkog druženja od velikog su značenja. Proces socijalizacije učenika odvija se u odgojno-obrazovnom procesu u kojem stječu društveno prihvatljive norme, obrasce ponašanja i moralne vrijednosti (Lučić i Matijević, 2004).

Razlikujemo dvije razine socijalnih interakcija. Prva razina odnosi se na popularnost učenika u razrednom odjelu. To je jednosmjernan odnos vršnjaka prema pojedinom učeniku vezan uz socijalno prihvaćanje. Drugu razinu obilježava specifičan, uzajaman i trajan odnos između pojedinaca koji nazivamo prijateljstvom. Navedene razine razlikuju se s obzirom na potrebe učenika. Potrebu za prihvaćanjem zadovoljava

¹³ <http://www.propisi.hr/print.php?id=8361>

¹⁴ <http://ecrp.uiuc.edu/v1n1/mcclellan.html>

putem popularnosti, dok potrebu za bliskošću zadovoljava prijateljstvom. Zadovoljenjem obiju dimenzija postiže se veće samopoštovanje, time i društvenost (Kolpak, 2010). Zajedničko ovim dimenzijama je sviđanje, koje je prisutno i u grupi (popularnost) i kod prijateljstva.

U hijerarhijskom modelu prijateljstva kojeg su razvili Bukowski i Hoza (1989; prema Simel, 2010) prijateljstvo se razmatra s obzirom na tri dimenzije: uzajamnost, broj uzajamnih prijatelja i kvalitetu prijateljstva. Kada se dvoje učenika obostrano smatraju najboljim prijateljima ostvarena je prva dimenzija. Učenici koji imaju veći broj uzajamnih biranja imaju bolji sociometrijski status, a kvalitetu prijateljstva određuju intimnost, odanost i povjerenje.

Djeca i mladi koji uspješno sklapaju prijateljstva s vršnjacima pokazuju prosocijalne obrasce ponašanja, imaju pozitivnu percepciju socijalne podrške, rijetko se osjećaju usamljenima i manje iskazuju agresivno ponašanje. Pružanje mogućnosti za prosocijalno djelovanje čini kombinirana razredna odjeljenja izuzetno važnim. Mlađi učenici češće traže pomoć od starijih učenika nego od svojih vršnjaka. Također, stariji učenici pokazuju veliku brigu za mlađe učenike iz kombiniranog odjeljenja.¹⁵

Nasuprot tome, poteškoće prilikom sklapanja prijateljstava kod djece povezane su s bihevioralnim i psihološkim problemima u budućnosti (Klarin i sur., 2010). Pojedinci u osnovnim školama koji nisu razvili prijateljstvo s drugim učenicima (6-11%) pokazuju manjak samopouzdanja prilikom ostvarenja svojih želja i ciljeva te se u svemu tome osjećaju bespomoćno i usamljeno (Buljubašić-Kuzmanović, 2010). Prema nekim starijim istraživanjima u klasičnim odjelima postoji više socijalno izoliranih učenika, nego u kombiniranim razrednim odjelima. Nadalje, u klasičnim razrednim odjeljenjima postoji više „zvijezda“ razreda, ali i više odbačene i zanemarene djece.¹⁶ Zbog toga je od velike važnosti naučiti djecu poželjnim oblicima ponašanja i osvijestiti ih da možda u njihovom razredu postoji netko tko je usamljen, a na što oni mogu utjecati.

Prijateljstvo u ranoj i srednjoj dobi počinje zauzimati istaknutije mjesto u hijerarhiji socijalnih odnosa. Važno je istaknuti da postoji tendencija sklapanja prijateljstava između djece istog spola. Interakcija između djevojčica potiče razvoj interpersonalnih odnosa.

¹⁵ <http://ecrp.uiuc.edu/v1n1/mcclellan.html>

¹⁶ <http://ecrp.uiuc.edu/v1n1/mcclellan.html>

Njihova prijateljstva su kvalitetnija i intenzivnija te prijateljice češće razgovaraju o svojim emocijama. S druge strane, prijateljstva između dječaka obilježena su kompetitivnošću i agresivnim stilom ponašanja (Klarin i sur., 2010).

Newcomb i Bukowski (1983; prema Simel, 2010) dijele učenike s obzirom na njihov status u razredu i stupanj prihvaćenosti ili odbačenosti od drugih učenika. Razlikuju četiri skupine učenika, a to su: odbačeno dijete (ima mnogo negativnih biranja), izolirano dijete (ima malo negativnih i pozitivnih biranja), kontroverzno dijete (ima puno negativnih i pozitivnih biranja) i dijete „zvijezda“ (ima puno pozitivnih biranja).

5.3. Sociometrijski status učenika

H. H. Jennings, najpoznatija suradnica J. L. Morena¹⁷, definira sociometrijski status kao *psiho-socijalni položaj pojedinca u društvu određen količinom pozitivnog i negativnog biranja usmjerenog prema njemu od strane članova populacije* (1950; prema Krnjajić, 1981, 14). Sociometrijski status prikazuje distribucijsku naklonost unutar grupe, odnosno koji su članovi više omiljeni od drugih. Naklonost, odnosno simpatija, jedan je od glavnih pokazatelja interpersonalnih odnosa. Prilikom razgovora učenika u grupi mogu se primijetiti različiti odnosi koji se uspostavljaju unutar grupe. Neki učenici su simpatični svima i vode glavnu riječ u razgovorima, dok su drugi tihi, povučeni i poslušni; a postoje i oni koje grupa odbacuje.

Sociometrijska struktura razrednog odjela podrazumijeva strukturu afektivnih odnosa među članovima razrednog odjela, odnosno odnose privlačnosti (simpatije-antipatije) kojim se iskazuje opće ozračje u razrednom odjelu kao pokazatelj kohezivnosti razrednog odjela (...) (Kolpak, 2010, 244).

Sociometrijski test služi za ispitivanje, odnosno utvrđivanje stvarnih odnosa učenika u razrednom odjelu. Najčešća tehnika sociometrijskog mjerenja je tehnika biranja. Postoje dva kriterija biranja, a to su pozitivan (npr. biraju učenike s kojima bi provodili slobodno vrijeme) i negativan kriterij (npr. odabir djece s kojima nikad ne bi provodili

¹⁷ Austrijsko-američki psihijatar koji je razvio sociometriju.

slobodno vrijeme) pomoću kojih se dobiva indeks prihvaćanja i indeks odbijanja. Nadalje, razlikujemo još i skalu procjene, koja se sastoji od liste s imenima svih učenika iz razreda. Na listi učenik svako dijete procjenjuje po zadanom kriteriju na skali od pet stupnjeva. Njegov sociometrijski status čini prosjek ocjena koje sveukupno dobije od ostalih učenika. Navedene tehnike biranja i korelacije korisne su za procjenu prilagodbe učenika i odnosa s drugim učenicima (Simel, 2010).

Podaci koji se dobivaju provođenjem sociometrijskog upitnika u određenoj grupi, mogu se objasniti putem sociograma. Postoje sljedeći oblici međusobnih odnosa između članova grupe:

- a) Uzajamno biranje: A bira B, B bira A
- b) Trokut: A bira B, B bira C, C bira A
- c) Četverokut: A bira B, B bira C, C bira D, D bira A
- d) Lančano biranje: A bira B, B bira C, C bira D, D bira E, E bira F...
- e) Zvijezda: svi biraju istu osobu (Krnjajić, 1981).

Rezultati sociometrije omogućuju otkrivanje stavova pojedinih učenika prema drugima, otkrivanje statusa učenika i razumijevanje grupe kao cjeline (Jurić, 2004). Sve to dovodi do uspješnije prilagodbe pojedinca ili grupe. Skladni odnosi učenika u razredu utječu na njihov tekući, ali i budući razvoj. Ispitivanjem sociometrijskog statusa može se, osim rješavanja nesuglasica, dodatno poboljšati komunikacija između učenika.

6. Metodologija empirijskog istraživanja

Predmet istraživanja je sociometrijski status učenika u kombiniranom razrednom odjelu.

Cilj istraživanja je istražiti i utvrditi socijalne odnose među učenicima kombiniranog razrednog odjela.

Zadatak istraživanja je ispitati specifičnosti socijalnih odnosa u kombiniranom razrednom odjelu.

Na osnovi postavljenoga cilja definirana su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kakvi su socijalni odnosi među učenicima u kombiniranom razrednom odjelu?
2. Sklapaju li prijateljstva više učenici istih razreda (dob)?
3. Dolazi li do odbijanja među učenicima različitih razreda?
4. Kakav je socijalni status učenika s najboljim uspjehom?
5. Kakav je socijalni status učenika s najlošijim uspjehom?

Instrument istraživanja bio je sociometrijski upitnik, kojim su se ispitali sociometrijski statusi učenika u kombiniranom razrednom odjelu. Zbog specifičnosti uzorka (brojčano mali uzorak) rezultati su obrađivani isključivo na deskriptivnoj razini, interpretirajući ono što su sami ispitanici rekli u upitnicima. Od učenika se tražilo da na Likertovoj ljestvici procjene od 1 do 5, kojom se izražava stupanj sviđanja, zaokruže jedan broj pored imena svakog učenika.¹⁸ Petostupanjsku ljestvicu čine sljedeće tvrdnje:

1. Volio bih/voljela bih da nije sa mnom u razredu
2. Ne smeta mi što ide sa mnom u razred, ali ga/ju ne želim za prijatelja/prijateljicu
3. Volim se ponekad družiti s njim/njom
4. Volio bih/voljela bih da mi bude prijatelj/prijateljica, ali ne najbolji/najbolja
5. Želim njega/nju za najboljeg prijatelja/najbolju prijateljicu u razredu (Kolpak, 2010, 248).

¹⁸ Upitnik se nalazi u prilogu

Istraživanje je provedeno u drugom polugodištu školske godine 2018/2019., u mjesecu lipnju. Na prvom susretu učenici su dobili privole za roditelje¹⁹ i s učiteljicom je dogovoren termin za provođenje upitnika. Na drugom susretu učenicima je objašnjena svrha istraživanja, naglašena je anonimnost rezultata i dobrovoljno sudjelovanje u istraživanju te su nakon toga ispunili upitnik. Podaci o prosjecima ocjena na kraju prethodnog razreda učenika dobiveni su iz e-Matice.

Ispitanici su bili učenici drugog i trećeg razreda u kombiniranom razrednom odjelu područne škole u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Roditelji su potpisom privole dali dopuštenje da učenici sudjeluju u istraživanju. Sveukupan broj ispitanika bio je devet, od kojih pet ide u drugi razred, a četiri u treći razred osnovne škole. Učenici su dobrovoljno sudjelovali u istraživanju te su rezultati sociometrijskih upitnika anonimni. Prema svom sociometrijskom statusu raspoređeni su u četiri statusne grupe: odbačeni učenik (ima mnogo negativnih biranja), izolirani učenik (ima malo negativnih i pozitivnih biranja), kontroverzni učenik (ima puno negativnih i pozitivnih biranja) i „zvijezda“ razreda (ima puno pozitivnih biranja).

7. Rezultati istraživanja i rasprava

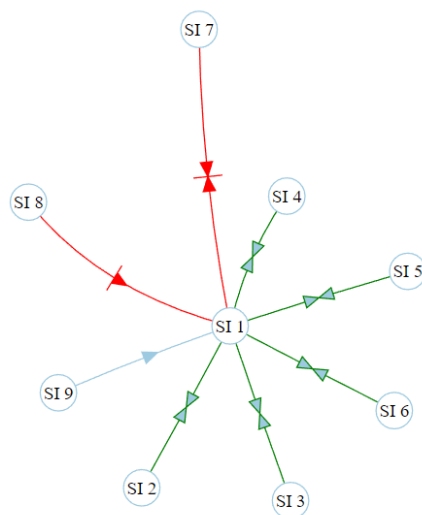
Područna škola ima devet učenika u kombiniranom odjeljenju drugoga i trećeg razreda. Drugi razred pohađa pet učenika, dok treći razred pohađaju četiri učenika. Omjer učenika i učenica je neravnomjeran (dvije učenice naspram sedam učenika). Nakon prikupljenih podataka, rezultati istraživanja svrstani su u *Tablicu 2*. U kolonama (vodoravno) su prikazana biranja učenika, a u stupcima (okomito) nominacije dobivene od drugih učenika. Također, u prvom stupcu naveden je razred kojem pojedini ispitanik pripada.

¹⁹ Privola se nalazi u prilogu

Tablica 2: Biranje učenika

Razred	Biraju	Birani	SI 1	SI 2	SI 3	SI 4	SI 5	SI 6	SI 7	SI 8	SI 9
2.r.	SI 1		-	4	4	4	4	5	1	3	3
2.r.	SI 2		4	-	5	4	3	1	3	3	1
2.r.	SI 3		4	5	-	3	3	3	2	2	1
2.r.	SI 4		4	2	4	-	5	3	4	4	4
2.r.	SI 5		4	4	4	5	-	5	4	4	4
3.r.	SI 6		4	2	3	4	5	-	5	5	5
3.r.	SI 7		1	1	2	3	3	4	-	5	5
3.r.	SI 8		2	1	1	4	3	4	5	-	4
3.r.	SI 9		4	1	1	4	4	4	5	5	-

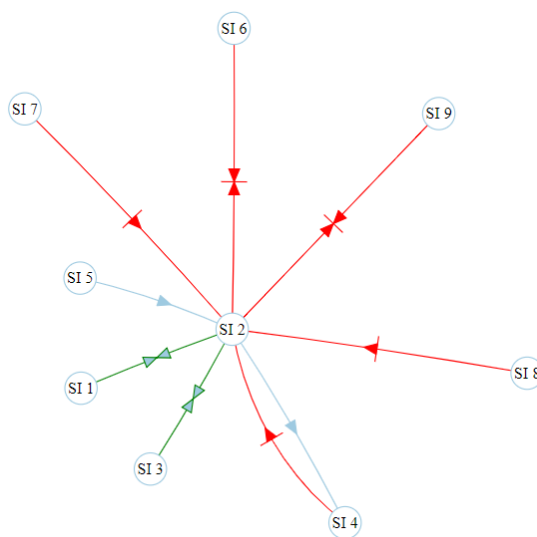
Prema podacima prikazanim u *Tablici 2* može se zaključiti da je šest ispitanika biralo SI 1 za prijatelja (razina biranja 4), dok su se dva ispitanika izjasnila da ga ne žele se prijatelja (SI 8 – razina biranja 2), odnosno SI 7 ne želi da SI 1 ide s njim u razred (SI 7 – 1). Ako se razmatraju biranja SI 1, uočava se da on želi SI 6 za najboljeg prijatelja. Međutim taj odnos nije recipročan (SI 6 – razina biranja 4), dok s SI 7 ima recipročnu negativnu nominaciju. Također, SI 1 se ponekad voli družiti s SI 8 i SI 9. Sukladno prethodno navedenom, može se zaključiti da SI 1 ima puno pozitivnih i malo negativnih biranja. *Slika 4.* prikazuje navedena biranja.

Slika 4. Prikaz biranja SI 1

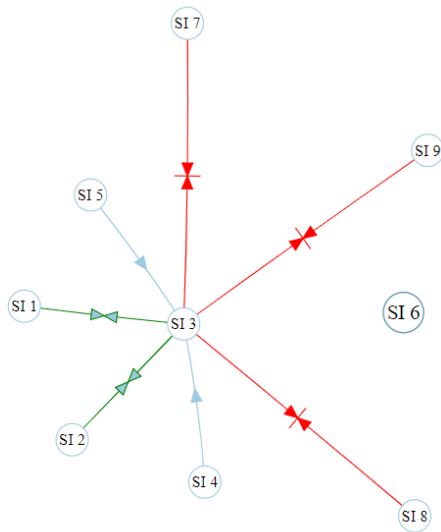
S druge strane, SI 2 ima tri pozitivne nominacije (SI 1 – 4, SI 3 – 5, SI 5 – 4) te pet negativnih, od kojih su dvije na razini 2 (SI 4, SI 6), a tri nominacije na razini 1 (SI 7,

SI 8, SI 9). Broj negativnih nominacija s obzirom na sveukupan broj ispitanika jest visok (vidi *Sliku 5*). Preciznije rečeno, radi se o tri pozitivne naspram pet negativnih nominacija. Ipak, SI 2 i SI 3 uzajamno su birani za najbolje prijatelje te sa SI 6 i SI 9 imaju uzajamne negativne nominacije, samo što je za SI 9 biran 1 stupanj, a za SI 6 2 stupanj. Osim toga, SI 2 se ponekad voli družiti s SI 5, SI 7 i SI 8.

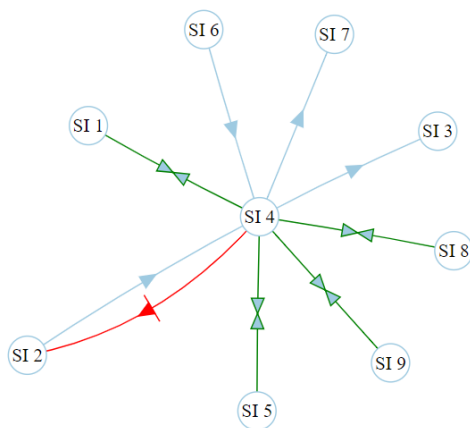
Slika 5. Prikaz biranja SI 2

Nadalje, SI 3 ima četiri pozitivne nominacije, od kojih je jedna najvišeg stupnja, a to je s učenikom SI 2. Također, ima jednu nominaciju 3 (SI 6) i tri negativne nominacije (SI 7 - 2, SI 8 - 1, SI 9- 1). Ako se u obzir uzmu biranja SI 3, indikativno je da s ispitanicima SI 7, SI 8 i SI 9 dijeli negativne nominacije, i to u najvećem stupnju sa SI 9. SI 6 se ponekad voli družiti s SI 3, no isto tako se SI 3 tek ponekad voli družiti s SI 4, SI 5 i SI 6 (vidi *Sliku 6*).

Slika 6. Prikaz biranja SI 3

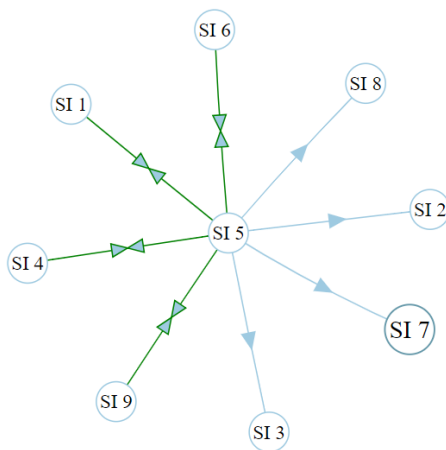
SI 4 ima 6 pozitivnih biranja, od čega bi ga četvero učenika željelo za prijatelja, ali ne najboljeg, dok bi učenik SI 5 htio da mu je SI 4 najbolji prijatelj, a taj je odnos i uzajaman. SI 3 i SI 7, oba iz različitih razreda, izjasnili su se da se ponekad vole družiti s njim, dok se SI 4 ponekad voli družiti s SI 6. Kao što se vidi na *Slici 7.*, SI 4 ima puno pozitivnih biranja.

Slika 7. Prikaz biranja SI 4

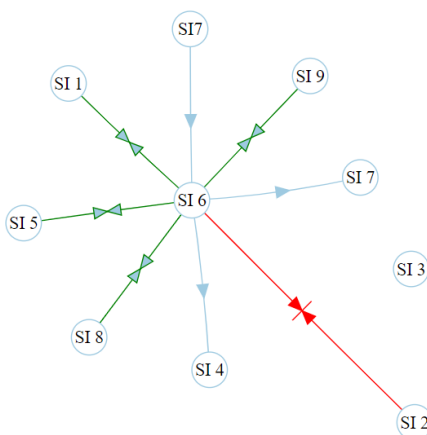
SI 5 također ima puno pozitivnih biranja. Osim SI 4, za najboljeg bi ga prijatelja želio i SI 6 i taj je odnos također uzajaman. SI 1 i SI 9 bi ga željeli za prijatelja, ali ne

najboljeg, a isto to bi SI 5 želio za SI 1 i SI 9. Preostali ispitanici (SI 3, SI 7 i SI 8) bi se s SI 5 željeli povremeno družiti. Na *Slici 8.* može se vidjeti da je SI 5 je jedini ispitanik koji nema negativnih biranja ni nominacija.

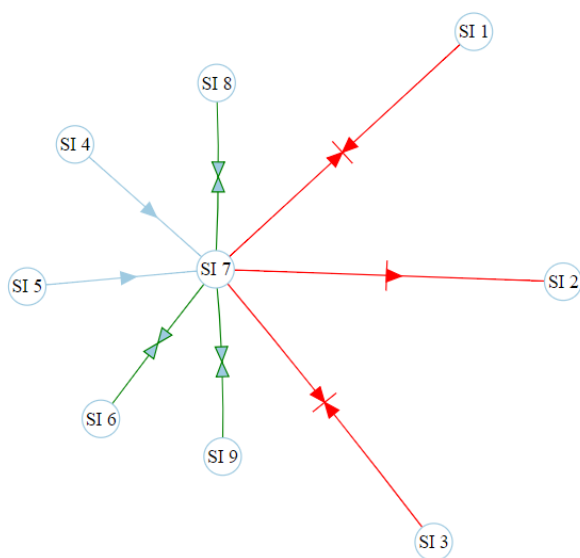
Slika 8. Prikaz biranja SI 5

SI 6 ima puno pozitivnih i malo negativnih biranja. SI 2 bi volio da SI 6 nije s njim u razredu, dok SI 6 ne smeta što je SI 2 s njim u razredu, ali ga ne želi za prijatelja. SI 3 i SI 4 bi se s njim željeli povremeno družiti, a takvo mišljenje SI 6 dijeli prema SI 3. SI 7, SI 8 i SI 9 bi ga željeli za prijatelja, ali ne najboljeg, dok bi ga SI 1 i SI 5 željeli za najboljeg prijatelja, no taj odnos nije uzajaman. Dakle, SI 6 ima četiri pet uzajamnih biranja, od kojih su četiri pozitivna i jedno negativno (vidi *Sliku 9.*)

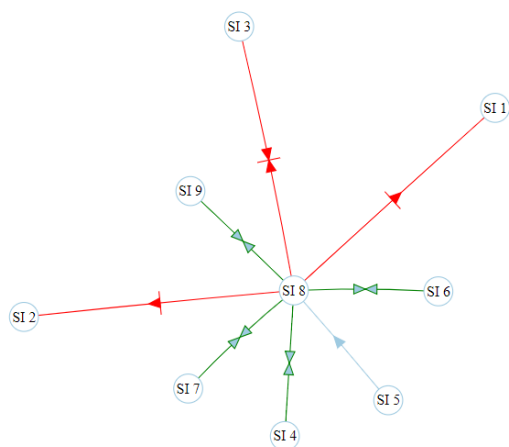
Slika 9. Prikaz biranja SI 6

SI 7 ima također puno pozitivnih, a malo negativnih biranja. Negativnu nominaciju dobio je od strane SI 1 i taj odnos je uzajaman. SI 6, SI 8 i SI 9 željeli bi ga za najboljeg prijatelja, dok SI 4 i SI 5 dijele mišljenje da bi ga htjeli za prijatelja, ali ne najboljeg. Uzajaman odnos SI 7 ima sa SI 8 i SI 9, dok je za SI 6 SI 7 birao stupanj 4. SI 2 bi se povremeno volio družiti sa SI 7, a SI 7 bi volio da SI 2 nije s njim u razredu. Uzajamno biranje potvrđeno je između SI 7 i SI 3 (zaokružen stupanj 2 u oba slučaja). Slika 10. daje prikaz biranja SI 7.

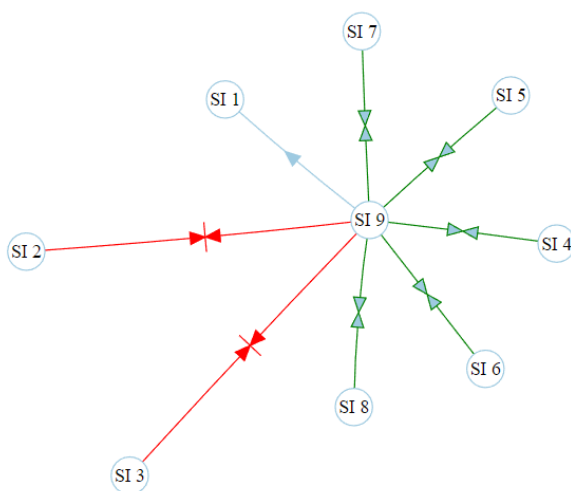
Slika 10. Prikaz biranja SI 7

SI 8 ima pet pozitivnih nominacija, od kojih tri sa stupnjem 5 (SI 6, SI 7, SI 9) te dva sa stupnjem 4 (SI 4 i SI 5). Zabilježene su dvije nominacije sa stupnjem 3 (SI 1 i SI 2) te jedna negativna sa stupnjem 2 (SI 3). Na Slici 11. možemo vidjeti da SI 8 ima pet uzajamnih biranja, od kojih su četiri pozitivna i jedno negativno.

Slika 11. Prikaz biranja SI 8

Posljednji, SI 9 također ima pet pozitivnih nominacija, od kojih dvije sa stupnjem 5 (SI 6 i SI 7) te tri sa stupnjem 4 (SI 4, SI 5, SI 8). Ispitanik ima jednu nominaciju sa stupnjem 3 (SI 1), ali nema nijednu nominaciju stupnja 2. Preostalih dvoje ispitanika (SI 2 i SI 3) ne bi željeli da SI 9 ide s njima u razred (razina biranja 1). Ako pogledamo *Sliku 12.* možemo vidjeti da SI 9 ima uzajamna biranja sa svim ispitanicima, osim sa SI 1.

Slika 12. Prikaz biranja SI 9

Promatrajući cjelokupne rezultate možemo zaključiti da je SI 4, učenik drugog razreda, „zvijezda“ u ovom kombiniranom razrednom odjelu sa sveukupnih šest

pozitivnih i dvije neutralne nominacije. SI 1 ima također šest pozitivnih nominacija, ali i dvije negativne, te kao i SI 6, SI 7, SI 8 i SI 9 ima više pozitivnih, nego negativnih nominacija. SI 3 i SI 5 spadaju u kategoriju kontroverznih učenika jer imaju gotovo podjednak broj pozitivnih i negativnih biranja, dok SI 2 zbog većeg broja negativnih u odnosu na pozitivne nominacije možemo svrstati u kategoriju odbačenog učenika.

Uloga učitelja je prepoznati odbačenog učenika te mu prilagoditi cjelokupni pristup kako bi se zadovoljile njegove potrebe te spriječili negativni obrasci ponašanja. Pritom se ističe važnost čvrstog i pozitivnog vođenja usmjerenog na izgradnju kvalitetnih odnosa s drugim učenicima. Dakle, učitelj je posrednik među učeničkim odnosima. Za integraciju odbačenog učenika među ostale, korisno je organiziranje rada u parovima, kako bi se između učenika razvila određena bliskost. Preporuča se spajanje s učenikom koji pokazuje prosocijalno ponašanje. Kroz zajednički rad dolazi do međusobnog pomaganja, razvijanja empatije te učenja jednih od drugih. Plummer (2010) navodi igru kao prirodnu dječju aktivnost koja, osim na razvoj kreativnosti učenika i zdravog samopoštovanja, utječe na uspješnu komunikaciju s drugima. Klarin (2006) ističe važnost utjecaja obitelji na razvijanje socijalnih vještina nužnih za interakciju s vršnjacima, kao i djetetov temperament.

Dosadašnja istraživanja ukazala su na složenost socijalizacijskih procesa tijekom predškolskog odgoja te odgoja i obrazovanja u školi. Razlog tome leži u činjenici da se djeca u to vrijeme izdvajaju iz udobnosti vlastitog doma i vrijeme provode sa svojim vršnjacima. Vršnjački su odnosi u tom smislu jedna od značajnih komponenti koja izravno utječe na oblikovanje ličnosti uslijed učestalih međuvršnjačkih interakcija. Drugim riječima, u takvim se odnosima stječu društveno prihvatljive norme, obrasci ponašanja i moralne vrijednosti. Komunicirajući s vršnjacima učenici stječu samopouzdanje, kompetentnost i samostalnost. Također, istraživanja su pokazala i da učenici koji imaju veći broj uzajamnih biranja imaju i bolji sociometrijski status.

Drugo istraživačko pitanje odnosi se na sklapanje prijateljstva od strane više učenika istih razreda. Prema prikazanim podacima može se uočiti da u drugom razrednom odjeljenju postoje dva uzajamna biranja, a to su između SI 2 i SI 3 te između SI 4 i SI 5. U trećem razrednom odjeljenju postoje također dva uzajamna biranja između SI 7 i SI 8 te između SI 8 i SI 9. Iz navedenog možemo vidjeti da je broj uzajamnih prijateljstava s

obzirom na razred jednak. Osim toga, postoji jedno uzajamno prijateljstvo između ispitanika različitih razreda (SI 5 i SI 6). Dakle, u kombiniranom razrednom odjeljenju postoji sveukupno pet dijada. Odnos u dijadama karakterizira bliskost i sigurnost između članova, a od izričite je važnosti za prilagodbu djeteta u periodu rane adolescencije.²⁰ Iako učenici češće sklapaju prijateljstva unutar istog razreda, njihova povezanost unutar različitih razreda je u ovom kombiniranom razrednom odjeljenju uspješna. Održavanje pozitivnih odnosa među učenicima se prema Huklek (2017) postiže aktivnim slušanjem, konstruktivnim rješavanjem konflikata te stvaranjem suradničkog odnosa u razredu.

Kako bi odgovorili na treće istraživačko pitanje, potrebno je razmatrati rezultate vezane uz odbijanja. Gledajući rezultate iz *Tablice 2*, može se zaključiti da postoje tri uzajamna odbijanja, i to sva između učenika različitih razreda (SI1-SI7, SI2-SI9, SI3-SI9). Također, ostale negativne nominacije koje su bile jednosmjerne odnosile su se na učenike različitih razreda (SI2 negativno nominira SI6, SI7 negativno nominira SI2, SI8 negativno nominira SI2 i SI3). Nadalje, može se uočiti kako SI4 i SI5 nemaju negativnih biranja. S obzirom da na malen broj učenika u kombiniranim razrednim odjelima održavanje dobrih odnosa između učenika od izrazite je važnosti za cijelu skupinu. Iako je sukobljavanje dvaju ili više učenika izraženije u kombiniranim, nego u klasičnim razrednim odjelima, prevencija sukoba važna je u oba slučaja. U svrhu poboljšanja odnosa između učenika, potrebno je pognije pratiti njihovo ponašanje te osmisliti način na koji će se smanjiti negativni, odnosno razviti pozitivni osjećaji. Preporuka je da učenici kroz razgovor podijele svoje nezadovoljstvo i frustracije te pojedinačno predlože način rješenja konflikta. Također, svaki učitelj u svoj rad može uključiti aktivnosti s temom prevencije sukoba te ga povezati s nastavnim sadržajima.

Četvrto i peto istraživačko pitanje vezani su uz socijalni status učenika s najboljim, odnosno najlošijim uspjehom. SI 1 ima prosjek 4.0, SI 2, SI 3 i SI 5 5.0, a SI 4 te SI 7 i SI 8 4.88. SI 6 ima prosjek ocjena 3.5, dok SI 9 ima prosjek 4.75. S obzirom na to da je sedam ispitanika prethodnu školsku godinu završilo s odličnim školskim uspjehom, od čega tri ispitanika s 5.0, na četvrto istraživačko pitanje koje ispituje socijalni status učenika s najboljim uspjehom ne možemo odgovoriti.

²⁰ <https://marinadosen93.wordpress.com/2014/01/31/vrsnjacki-odnosi/>

Promatrajući najniži prosjek ocjena ispitanika i njegov sociometrijski status (peto istraživačko pitanje), možemo vidjeti kod SI 6 školski uspjeh nema negativan utjecaj na sociometrijski status učenika. Iako je njegov školski prosjek 3,5 učenik ima samo jednu negativnu nominaciju (Volio bih/voljela bih da nije sa mnom u razredu), dva biranja trećeg stupnja (Volim se ponekad družiti s njim/njom) te pet pozitivnih nominacija, od kojih su tri nominacije četvrtog stupnja (Volio bih/voljela bih da mi bude prijatelj/prijateljica, ali ne najbolji/najbolja) te dvije petog stupnja (Želim njega/nju za najboljeg prijatelja/najbolju prijateljicu u razredu). U slučaju SI 6 su na sociometrijski status utjecale neke druge individualne karakteristike. Kolak (2010) navodi da na popularnost učenika, osim školskog uspjeha, utjecaj mogu imati fizički izgled, učenikova sposobnost održavanja interakcije, sposobnost jednostavnog rješavanja sukoba i slično.

Unatoč tome, što u kombiniranom razrednom odjeljenju prevladavaju pozitivna biranja između učenika, činjenica da ima čak 16 negativnih biranja je s obzirom na broj ispitanika iznenađujuća. Većina tih biranja je između učenika različitih razreda, odnosno različite dobi. S obzirom da je razlika u samo jednoj godini, navedeni broj negativnih biranja može biti posljedica snažnog osjećaja pripadnosti određenoj skupini. Učenici se percipiraju kao dvije odvojene grupe unutar razreda te se između njih razvija osjećaj rivalstva. Iako je nadmetanje između skupina pozitivna karakteristika, učenici se tijekom „poraza“ mogu osjećati nezadovoljno i frustrirano. Stoga ja za kombinirane razredne odjele važno razvijanje pozitivnog razrednog ozračja, empatije te poticanje suradnje. Rezultati istraživanja kojeg su proveli Eisenberg i Miller (1987) pokazuju pozitivnu povezanost empatije s nekim oblicima prosocijalnog ponašanja. Jednake rezultate nalazimo u nekim novijim istraživanjima (Vučina, 2002; Strayer i Roberts, 2004).

Brojna istraživanja potvrđuju da uključenost roditelja u odgojno-obrazovni sustav ima pozitivan utjecaj na učenike. Stoga učitelj treba poticati suradnju s roditeljima kako bi dobio uvid u razmišljanja i osjećaje djeteta prema drugim učenicima te na temelju saznanja prilagodio svoj pristup u svrhu poboljšanja odnosa između učenika. Također, učitelji su više povezani s roditeljima u manjim sredinama, nego u urbanim područjima, što potvrđuju rezultati istraživanja koje su provele Miljević-Riđički i sur. (2011) te se osim tradicionalnih oblika suradnje, kao što su informacije i roditeljski sastanci, mogu

organizirati drugi oblici suradnje. Primjerice, roditelje se može uključiti u aktivnosti, programe i edukativne radionice koje se organiziraju u razredu ili na razini cijele područne škole. Kvaliteta suradnje učitelja i roditelja može se povećati putem neformalnih oblika komunikacije te boljim upoznavanjem obitelji svakog učenika.

Također, kako bi poboljšao odnose između učenika, učitelj može provoditi preventivne programe o sprječavanju nasilja i rješavanju sukoba. Iako u ovom istraživanju nije ispitivana dimenzija vršnjačkog nasilja, negativna biranja učenika upućuju na to da se pažnja treba usmjeriti i na ovaj aspekt. Roditelji, učitelji, stručni suradnici i ravnatelji pozitivno vrednuju programe te su uočili kako učenici usvojena znanja smatraju korisnim i primjenjuju ih u situacijama sukoba (Vlahović-Štetić i Vizek Vidović, 2000; prema Velki i Ozdanovac, 2014).

U slučaju kada učitelj ne može samostalno razriješiti sukob unutar kombiniranog odjeljenja ili ima neke druge probleme u razredu, može se obratiti školskom pedagogu.

S obzirom da seoske škole nemaju stručne suradnike na razini područne škole, suradnja sa pedagogom matične škole od iznimne je važnosti. Njegovo djelovanje može biti posredno, putem savjetodavnog rada s učiteljem ili održavanjem raznoraznih predavanja. Osim toga, učitelj može pozvati pedagoga u područnu školu kako bi proveo radionice na odabranu temu, neposredno razgovarao s učenicima te evaluirao uspješnost odgojnog rada područne škole. Rijavec (2012) je tijekom provođenja programa pozitivne psihologije u svrhu istraživanja uočila da se raznim radionicama može utjecati na povećanje optimizma u razredu. Nadalje, Bičanić (2019) je provela istraživanje u kojem je ispitala utjecaj pedagoških radionica na socijalni status učenika u prvom razredu osnovne škole. Sociometrijski upitnik proveden je prije i poslije održavanja pedagoških radionica te su rezultati uspoređeni. Istraživanje je pokazalo da se pomoću pedagoških radionica sprječavaju konfliktne situacije u razredu. Također, uočen je utjecaj na jačanje društvenih odnosa u razredu te na razvoj empatije i samopouzdanja kod učenika.

Osim toga, u ovom istraživanju pokazalo se da učenici češće sklapaju prijateljstva unutar istog razrednog odjeljenja. Stoga je preporuka da učitelj češće organizira zajedničke aktivnosti na nastavi, kako bi se grupa homogenizirala i povezala. Istraživanje koje je provela Buljubašić-Kuzmanović (2009) pokazalo je da kooperativno učenje ima pozitivan utjecaj na odnose unutar grupe. Rezultati istraživanja pokazali su pozitivan

utjecaj na školsko ozračje, međusobnu komunikaciju te spremnost učenika na pomaganje. Za povećanje povezanosti učenika u kombiniranim razrednim odjeljenjima naglasak je na socijalizaciji s drugim učenicima i uključivanje u razne zajedničke aktivnosti i radionice. Rezultati ovog istraživanja ne mogu se direktno usporediti s drugim istraživanjima, zbog toga što se gotovo sva temelje na klasičnim, a ne kombiniranim razrednim odjeljenjima. Ipak, važno je naglasiti da se neki rezultati mogu povezati i usvojiti u klasičnim razrednim odjeljenjima.

8. Zaključak

Područne škole su male seoske škole u kojima je uobičajeno organizirana razredna nastava. Postoji vrlo malo literature o specifičnostima područnih škola te rada učitelja u njima. Jedna od tih specifičnosti su kombinirani razredni odjeli.

Ovisno o broju učenika organiziraju se kombinirani odjeli od dva, tri ili četiri razreda, podučavanih od strane jednog učitelja. Prednost pred klasičnim odjelima uočena je u visokoj samostalnosti učenika kombiniranih razrednih odjela, u suradnji učenika različitih razreda te uspješnijoj socijalizaciji. Kako bi kvaliteta kombinirane nastave bila bolja, predlaže se upotreba aktivnih oblika učenja u nastavi.

S obzirom na to da se u školama pojedina djeca prvi put odvajaju od svojih roditelja i više vremena provode s vršnjacima, ističe se važnost istraživanja kvalitete tih odnosa. Uspješna socijalizacija učenika u razredu pogoduje razvoju socijalnih vještina, vještina komunikacije, empatije, odnosno cjelokupnog identiteta.

Kako bi ispitali sociometrijske statuse predlaže se provođenje sociometrijskog upitnika u kombiniranom odjeljenju. Rezultati sociometrije omogućuju otkrivanje stavova pojedinih učenika o drugima, u svrhu uspješnije prilagodbe pojedinca ili grupe.

Na temelju provedenog istraživanja mogu se izvesti određeni zaključci. Dva ispitanika međusobno su birani kao najbolji prijatelji, a s još troje njih imaju uzajamne negativne nominacije. U drugom razrednom odjeljenju postoje dva uzajamna biranja. Međutim, rezultati istraživanja ukazali su i na postojanje triju uzajamnih odbijanja, i to između učenika različitih razreda, dok dva ispitanika nemaju negativnih biranja. Dakle, učenici češće sklapaju prijateljstva s učenicima iz istog razreda, a uzajamna odbijanja s učenicima različitih razreda. Također, pokazalo se da školski uspjeh nije imao utjecaj na sociometrijski status učenika u ovom kombiniranom razrednom odjeljenju.

Jedan ispitanik ističe se kao „zvijezda“ razreda, dva su učenika sa statusom kontroverznosti, a postoji i jedan odbačeni učenik. Preostali ispitanici imaju visok sociometrijski status. Ovo istraživanje upućuje na to da su odnosi između učenika u kombiniranom razrednom odjeljenju dobri, ali se mogu poboljšati. Jedan prijedlog za to je češće organiziranje aktivnosti u paru, grupni rad te radionice, kako bi učenici zajedničkim djelovanjem dolazili do rješenja te se na taj način povezali.

Potencijalni nedostaci ovog istraživanja bila bi veličina uzorka i neravnomjerna raspodjela ispitanika s obzirom na spol. Stoga smatram, da bi se u budućnosti istraživanje moglo proširiti većim brojem ispitanika te se rezultati mogu usporediti s drugim područnim školama. Zanimljivo bi bilo provesti individualne razgovore s učenicima, učiteljima i roditeljima, kako bi jasnije razumjeli sociometrijske statuse učenika u kombiniranom razrednom odjeljenju. Nadalje, korisno je proširiti literaturu o specifičnostima nastavnog procesa u kombiniranim odjelima te osmisliti priručnike za rad učitelja u područnim školama.

9. Popis literature

1. Bezinović, P., Dedić, Z. R., Odak, I., Rister, D. (2010) *Samovrednovanje škola. Prva iskustva u osnovnim školama*. Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje/Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Dostupno na: <http://idiprints.knjiznica.idi.hr/31/1/Samovrednovanje%20%C5%A1kola.pdf>
2. Bičanić, D. (2019) Pedagoške radionice u funkciji poticanja prosocijalnog ponašanja učenika. Diplomski rad. Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
3. Bognar, L. (1982) *Rad u područnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Brown, R. (2006) *Grupni procesi – dinamika unutar i između grupa*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
5. Buljubašić-Kuzmanović, V. (2010) Socijalne kompetencije i vršnjački odnosi u školi. *Pedagogijska istraživanja*, VII (2), str. 191-203.
6. Buljubašić-Kuzmanović, V. (2009) Kooperativno učenje kao indikator kvalitete odgoja i obrazovanja. *Život i škola*. LVII (1), str. 50-57.
7. Buljubašić-Kuzmanović, V., Botić, T. (2012) Odnos školskog uspjeha i socijalnih vještina kod učenika osnovne škole. *Život i škola*. LVIII (27), str. 38-53. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=123796
8. Eisenberg, N., Miller, P. (1987) The Relation of Empathy to Prosocial and Related Behaviours. *Psychological Bulletin*. CI (1), str. 91-119.
9. Gregić, S (2013) Povijesni pregled razvoja alternativnih škola. Diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku. Dostupno na: <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A1152/datastream/PDF/view>
10. Hausen, S. (2015) *Jahrgangsgemischte Klassen: Möglichkeiten und Grenzen alterheterogener Lerngruppen in der Grundschule*. Hamburg: Diplomica Verlag GmbH. Dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=mPnACQAAQBAJ&pg=PA15&dq=schulen+am+dorf+kombinierte+klassen&hl=de&sa=X&ved=0ahUKEwj17K3yttfAhWxMewKHeYiBmAQ6AEIJzAA#v=onepage&q=schulen%20am%20dorf%20kombinierte%20klassen&f=false>
11. Huklek, K. (2017) Socijalni odnosi učenika u razredu. Diplomski rad. Zagreb: Učiteljski fakultet u Zagrebu. Dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ufzg%3A300>
12. Jagrović, N. (2007) Sličnosti i razlike pedagoških modela Marije Montessori, Rudolfa Steinera i Célestina Freineta. *Školski vjesnik*, LVI (1-2), str. 65-77. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=122949

13. Jelenić, K. (2012) Povijesni Pregled Institucionalizacije Obrazovanja. Diplomski rad. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
14. Klarin, M. (2004) Uloga socijalne podrške vršnjaka i vršnjačkih odnosa u usamljenosti predadolescenata i adolescenata. *Društvena istraživanja*, XIII (6), str. 1081-1097. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=24613
15. Klarin, M., Proroković, A., Šašić, S. Š. (2010) Doživljaj prijateljstva i njegovi ponašajni korelati u adolescenata. *Pedagogijska istraživanja*, VII (1), str. 7-20. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=174978
16. Kolak, A. (2010) Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu i školskoj hijerarhiji. *Pedagogijska istraživanja*, II (7), str. 243-253. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=174463
17. Krnjajić, S. (1981) *Sociometrijski status učenika*. Beograd: Prosveta.
18. Levak, D. (2017) Problematika područnih škola u Republici Hrvatskoj. Diplomski rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“. Dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:1987/preview>
19. Lučić, K., Matijević, M. (2004) *Nastava u kombiniranim odjelima*. Zagreb: Školska knjiga.
20. Matijević, M. (2001) *Alternativne škole*. Zagreb: TIPEX.
21. Miljević, Riđički, R., Pahić, T., Vizek Vidović, V. (2011) Suradnja roditelja i škole u Hrvatskoj: sličnosti i razlike urbanih i ruralnih sredina. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
22. Raboteg-Šarić, Z. (1997) Uz temu- SOCIJALIZACIJA DJECE I MLADEŽI, *Društvena istraživanja*, IV-V (6), str. 423-425. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=50168
23. Petrović, Đ. (2010) Poticanje kreativnosti u kombiniranom razrednom odjelu, *Život i škola*, LVI (24), str. 267.-281. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=94978
24. Pivac, J. (2009) *Izazovi školi*. Zagreb: Školska knjiga.
25. Plummer, M. D. (2010) *Dječje igre za razvoj socijalnih vještina*. Zagreb: Naklada Kosinj.
26. Simel, S., Špoljarić, I., Buljubašić-Kuzmanović, V. (2010) Odnos između popularnosti i prijateljstva, *Život i škola*, LVI (23), str. 91-108. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=82275

27. Strayer, J., Roberts, W. (2004) Empathy and observed anger and aggression in five-year-olds. *Social Development*, XIII (1), str. 1-13
28. Solić, I. (2015) Aktivno učenje u kombiniranom odjelu razredne nastave. Diplomski rad. Slavonski Brod: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku. Dostupno na: <https://bib.irb.hr/datoteka/800513.Soli - Aktivno uenje u kombiniranom odjelu razredne nastave.pdf>
29. Sušac, T. (2015) Analiza uspješnosti učenika koji pohađaju nastavu u kombiniranim odjelima, *Život i škola*, I (61), str. 153-162. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=224209
30. Šimunović, I. K., Blekić, I. (2013) Prednosti korelacijsko-integracijskoga sustava u pristupu književnom djelu, *Život i škola*, LIX (29), str. 168-187. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/121403>
31. Velki, T., Ozdanovac, K. (2014) Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-baranje županije. *Školski vjesnik*, LXIII (3), str. 327-352.
32. Vučina, T. (2002) Povezanost različitih dimenzija empatije i altruističnog ponašanja kod adolescenata. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
33. https://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/propisi/Pravilnici_07.pdf (9. svibnja 2019.)
34. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2129.html (12. svibnja 2019.)
35. <http://sindikato-preporod.hr/wp-content/uploads/2017/09/359932777-Popis-Podru%C3%84%C5%A4nih-%C4%B9-kola-u-Kojima-Je-u-%C4%B9-k-God-2017-2018-Do-5-U%C3%84%C5%A4enika.pdf> (12. svibnja 2019.)
36. http://www.skole.hr/obrazovanje-i-tehnologija?news_id=12911 (22. rujna 2019.)
37. <https://www.living-democracy.hr/textbooks/volume-1/part-2/unit-4/chapter-2/lesson-4/> (17. listopada 2019.)
38. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2013> (21. listopada 2019.)
39. <https://www.skolskiportal.hr/clanak/3866-20-korisnih-savjeta-za-rad-u-kombiniranom-odjelu/> (22. listopada 2019.)
40. <http://www.propisi.hr/print.php?id=8361> (25. listopada 2019.)
41. <http://ecrp.uiuc.edu/v1n1/mcclellan.html> (25. listopada 2019.)
42. <http://multigrade.ioe.ac.uk/fulltext/fulltextBerrymixedage.pdf> (28. listopada 2019.)

43. <https://marinadosen93.wordpress.com/2014/01/31/vrsnjacki-odnosi/> (15. Studenog 2019.)

10. Popis tablica

Tablica 1: Područne škole po županijama	4
Tablica 2: Biranje učenika	29

11. Popis slika

<i>Slika 1.</i> Prostorni raspored učionice s jednom pločom (Sušac, 2013).....	17
<i>Slika 2.</i> Prostorni raspored učionice s dvije ploče (Sušac, 2013).....	17
<i>Slika 3.</i> Širenje i produbljivanje znanja prikazano koncentričnim krugovima (Sušac, 2013).....	19
<i>Slika 4.</i> Prikaz biranja SI 1	29
<i>Slika 5.</i> Prikaz biranja SI 2	30
<i>Slika 6.</i> Prikaz biranja SI 3	31
<i>Slika 7.</i> Prikaz biranja SI 4	31
<i>Slika 8.</i> Prikaz biranja SI 5	32
<i>Slika 9.</i> Prikaz biranja SI 6	32
<i>Slika 10.</i> Prikaz biranja SI 7	33
<i>Slika 11.</i> Prikaz biranja SI 8	34
<i>Slika 12.</i> Prikaz biranja SI 9	34

12. Prilog

Prilog 1

PRIVOLA ZA PRIKUPLJANJE I OBRADU OSOBNIH PODATAKA UČENIKA U SVRHU PISANJA DIPLOMSKOG RADA ZA ŠK. GOD 2018./2019.

IME I PREZIME UČENIKA/UČENICE:

IME I PREZIME RODITELJA/SKRBNIKA:

- 1. DAJEM PRIVOLU OSNOVNOJ ŠKOLI _____ DA
U SVRHU SUDJELOVANJA U ANONIMNOJ ANKETI RADI IZRADE
DIPLOMSKOG RADA PRIKUPLJA I KORISTI OSOBNE PODATKE
KOJI SE ODNOSU NA IME I PREZIME GORE NAVEDENOG
UČENIKA/CE**

Događaj		
Sudjelovanje u anonimnoj anketi radi izrade diplomskog rada u periodu od 6.6.2019. – 13.6.2019.	DA	NE

Studentica Antonija Taslak provodi istraživanje u svrhu pisanja diplomskog rada na temu „Sociometrijski status učenika u kombiniranim razrednim odjeljenjima“ te ovim putem od Vas traži dozvolu za isto. Identitet učenika/ce ostat će anoniman, odnosno, ime se neće navoditi u radu.

Ovim putem, izjavljujem da predmetnu privolu dajem dobrovoljno te potpisom potvrđujem kako sam upoznat da u bilo koje vrijeme mogu povući privolu bez kakvih negativnih posljedice.

Datum davanja privola: _____

Potpis roditelja/staratelja: _____

Prilog 2

UPITNIK ZA UČENIKE

Škola: _____

Ime i prezime učenika: _____

Razred: _____

Datum popunjavanja upitnika: _____

U prazna polja upitnika upiši ime i prezime svih učenika i učenica iz tvog razreda i kraj svakog imena, osim kraj svoga, trebaš zaokružiti broj od 1 do 5, gdje 1 označava da ti smeta što taj učenik ili učenica ide s tobom u razred, a 5 da bi tog učenika ili učenicu želio za najboljeg prijatelja ili prijateljicu. Ovaj upitnik u potpunosti je tajan, nitko neće saznati za rezultate pa te molim da pokušaš što iskrenije odgovarati. Zahvaljujem ti na suradnji!

1. Volio bih/voljela bih da nije sa mnom u razredu
2. Ne smeta mi što ide sa mnom u razred, ali ga/ju ne želim za prijatelja/prijateljicu
3. Volim se ponekad družiti s njim/njom
4. Volio bih/voljela bih da mi bude prijatelj/prijateljica, ali ne najbolji/najbolja
5. Želim njega/nju za najboljeg prijatelja/najbolju prijateljicu u razredu

Ime i prezime učenika	Volio bih/voljela bih da nije sa mnom u razredu	Ne smeta mi što ide sa mnom u razred, ali ga/ju ne želim za prijatelja/prijateljicu	Volim se ponekad družiti s njim/njom	Volio bih/voljela bih da mi bude prijatelj/prijateljica, ali ne najbolji/najbolja	Želim njega/nju za najboljeg prijatelja/najbolju prijateljicu u razredu
	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5

